

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА**

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

на тему

**«ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ
ПІДЛІТКІВ (НА ПРИКЛАДІ ТІКТОК)»**

Виконала: студентка 4 курсу групи ССК-41
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 Соціологія
Бессмертна Н. О.

Керівник: канд.соц.н., доцент Чернявська О. В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1 Девіантна поведінка: поняття та види, аналіз основних теоретичних підходів.....	6
1.2 Особливості та чинники розвитку девіантної поведінки підлітків.....	11
1.3 Соціальні мережі як середовище формування девіантної поведінки підлітків.....	15
Висновки до розділу 1.....	21
2 ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТІКТОК: АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ.....	22
2.1 Соціальна мережа TikTok: сутність та алгоритми дії.....	22
2.2 Особливості контенту у соціальній мережі TikTok та його вплив на девіантну поведінку підлітків.....	26
2.3 Ризики конфіденційності та пропаганди у соціальній мережі TikTok, заходи з мінімізації негативного впливу соціальної мережі на підлітків.....	31
Висновки до розділу 2.....	36
3 ПРАКТИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТІКТОК НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ.....	37
3.1 Аналіз кейсів відеоконтенту соціальної мережі TikTok, що пропагують девіантну поведінку підлітків.....	37
3.2 Результати пілотажного соціологічного дослідження «Вплив соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків».....	41

3.3 Концепція PR-заходу «TikTok — чи ОК», спрямованого на зменшення негативного впливу соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків.....	46
Висновки до розділу 3.....	50
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальні мережі постійно розвиваються, розширюючи межі свого функціоналу. Високий рівень динамізму та інтерактивності онлайн-платформ приваблює значну кількість підлітків, задовольняючи потреби у навчанні, спілкуванні та самовираженні. Усе частіше особи надають перевагу перегляду та створенню коротких відеороликів, зокрема у соціальній мережі TikTok. Невичерпні можливості соціальних мереж сприяють все глибшому зануренню підлітків у віртуальний простір. Таке надмірне проведення часу на онлайн-платформах, зокрема TikTok, може спричинити виникнення в індивідів своєрідних відхилень від норми, саме тому дослідження впливу соціальних мереж на девіантну поведінку підлітків наразі є надзвичайно актуальним.

Ступінь наукового дослідження теми. Вивченню проблеми девіантної поведінки приділяли увагу ряд зарубіжних та українських науковців, зокрема фактори виникнення девіацій досліджували послідовники біологічних (Ч. Ломброзо, У. Шелдон), психологічних (З. Фрейд, А. Бандури, І. Жданова), соціологічних (Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Г. Тард, Е. Сазерленд, Ф. Танненбаум, Г. Беккер, Е. Лемерт, Е. Гофман, О. Чайковська) теорій. Особливості підліткового віку вивчали Е. Еріксон і Р. Орбен, причини формування девіантної поведінки підлітків — М. Раттер, Н. Зобенько, В. Оржеховська, Т. Білецька, В. Купчишина, Н. Савельєва, К. Лазор, О. Політунова та В. Лютий. Сутність соціальних мереж досліджували А. Гребінь, Д. Бодненко, Д. Ященко, Я. Борщ, К. Разно та О. Тур. Особливості та ефективне використання соціальної мережі TikTok аналізували Ю. Тертична, М. Любка, С. Леонова й І. Мудра. Вищезазначені дослідники створили ґрунтовні теоретичні та практичні напрацювання. Однак, тема впливу соціальних мереж на девіантну поведінку підлітків потребує подальшої розробки. Необхідно детальніше проаналізувати дане питання, зважаючи на

вплив соціальної мережі TikTok на формування відхилень від норми в осіб підліткового віку.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у вивченні особливостей впливу соціальних мереж (на прикладі TikTok) на девіантну поведінку підлітків та розробці концепції PR-заходу, спрямованого на мінімізацію негативних наслідків впливу.

Завдання роботи:

1. Дослідити сутність, основні теоретичні підходи, типи та види девіантної поведінки, особливості й чинники розвитку відхилень у підлітків.
2. З'ясувати поняття соціальних мереж та їхній вплив на формування девіантної поведінки підлітків.
3. Встановити сутність соціальної мережі TikTok, особливості алгоритмів та вплив контенту платформи на девіантну поведінку підлітків, ризики конфіденційності та пропаганди у соціальній мережі, заходи з мінімізації негативного впливу на підлітків.
4. Проаналізувати практики впливу соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків шляхом аналізу кейсів відеоконтенту TikTok та результатів проведеного пілотажного соціологічного дослідження.
5. Розробити концепцію PR-заходу для мінімізації шкідливої дії контенту соціальної мережі TikTok на підліткову аудиторію за результатами проведеного пілотажного соціологічного дослідження.

Об'єкт: девіантна поведінка підлітків.

Предмет — вплив соціальних мереж, зокрема TikTok, на поширення девіантної поведінки серед підлітків.

Методи дослідження. Задля досягнення мети та вирішення поставлених завдань роботи використано наступні методи дослідження: теоретичні — аналіз, систематизація та узагальнення наукової літератури з обраної теми дослідження, емпіричні — кейс-стаді, онлайн-опитування, обробка та узагальнення результатів дослідження.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ

1.1 Девіантна поведінка: поняття та види, аналіз основних теоретичних підходів

Протягом століть девіантна поведінка була об'єктом численних досліджень. У своїх доробках науковці докладно вивчали сутність та особливості даного феномену. Саме тому існує значна кількість варіантів дефініції терміну «девіантна поведінка», кожне з яких відображає різні аспекти цього поняття.

Англійський соціолог Е. Гіденс визначав девіантну поведінку як «нонконформістську щодо певної системи норм, які прийняті значною кількістю людей у спільноті або в суспільстві» [4, с. 210]. Американський дослідник Г. Беккер, у свою чергу, підкреслював, що девіантність являє собою не окрему характеристику діяльності особи, а наслідок застосування оточуючими правил та санкцій до «правопорушника». Відповідно до нього, девіант — це той, на кого вдалося навісити такий ярлик, девіантна поведінка — поведінка, на яку індивіди наклеїли ярлик девіантної [55, с. 9].

Українські науковці також намагалися дати вичерпне пояснення цьому поняттю. О. Іванова та М. Петренко вбачали сутність девіантної поведінки у «недотриманні вимог соціальної норми, у виборі іншого, ніж вона прописує, варіанту поведінки в тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення взаємодії особистості й суспільства» [7, с. 212].

Варто наголосити, що межа між нормою та відхиленням від неї є досить нечіткою. Оцінка характеру певної дії може різнитися від обставин та осіб, що її встановлюють. Крім того, визначення сутності поведінки певного індивіда залежить від історичного періоду, регіону та норм суспільства, у якому вона здійснюється. Незмінним залишається те, що значним відхиленням від правил та

очікувань є девіантна поведінка. Остання має досить широке розмаїття форм прояву.

Існують два типи девіантної поведінки: позитивна та негативна. Першу вважають чинником суспільного прогресу. Вона допомагає підвищити рівень організованості громадськості, сприяє ліквідації застарілих та відповідно формуванню нових стандартів поведінки. До позитивних проявів девіації відносять інноваторство у науковій, технічній, художній, суспільно-політичній творчості, дисидентство та різні види активності. Представники цих позитивних девіацій виступають каталізатором змін, кидаючи виклик усталеним порядкам та відкриваючи шлях новим ідеям. Також до цього типу девіантної поведінки належить героїзм, адже індивіди наважуються на вчинки всупереч інстинкту самозбереження, та альтруїзм, оскільки такі особи здатні жертвувати своїм майном та навіть життям заради загального блага. Найчастіше подібні відхилення вітають та винагороджують у суспільстві.

Водночас негативну девіантну поведінку громадськість засуджує, адже, як зазначав Р. Козубовський, вона не лише порушує моральні устрої та суспільні норми, але й дезорганізує налагоджений порядок взаємодій між індивідами [9, с. 29]. Такі прояви девіації вказують на нездатність особи пристосуватися до вимог та моральних цінностей суспільства. Слід зазначити, що девіантну поведінку найчастіше ототожнюють саме з її негативним типом. Найпоширенішими проявами останніх є алкоголізм, злочинність, інтернет-залежність, наркоманія, проституція, суїцид. Ці форми девіацій класифікують за наступними критеріями: видом правопорушень (кримінальне, адміністративне) та аморальністю (проституція, пияцтво); кількістю залучених осіб (індивідуальні, групові, масові); спрямованістю (на зовнішнє середовище — булінг, крадіжка та на себе — куріння, суїциди), приналежністю до певної соціальної групи, статево-віковими особливостями (підліткові протести) [3, с. 16].

Розрізняють три види девіантної поведінки: деліквентна, адиктивна, психопатологічна. Перша включає в себе протиправні дії осіб, направлені на

заподіяння шкоди окремим людям чи суспільству загалом, за які індивіди мають нести покарання відповідно до законодавства. Адиктивна поведінка характеризується нестримним бажанням особи відійти від реальності та зануритися у світ ілюзій за допомогою споживання психоактивних речовин або зосередженні уваги на окремих діях чи процесах. Таким чином люди прагнуть відсторонитися від власних невдач чи суспільних проблем та досягти емоційного піднесення. Розрізняють такі форми адиктивної поведінки, як хімічні (споживання психоактивних речовин), нехімічні (інтернет-залежність, гемблінг) та проміжні (булімія, анорексія) [11, с. 49]. Психопатологічна поведінка зумовлена психопатологічними симптомами та синдромами, які свідчать про наявність психічних захворювань або розладів.

Стрімке поширення проявів девіантної поведінки у суспільстві спонукало фахівців різних наукових сфер до вивчення цього питання. Внаслідок цього виникло декілька напрямів дослідження, кожен з яких утворив унікальні теорії формування відхилень у поведінці людини.

Кінець XIX — початок XX століття характеризувався пануванням біологічних та психологічних концепцій причин розвитку девіацій. Відповідно до біологічних теорій, що поділяли вчені Ч. Ломброзо та У. Шелдон, формування девіантної поведінки обумовлене своєрідною фізичною структурою людини.

Представники психологічного напрямку вважають девіантну поведінку результатом певних особистісних розладів, які часто формуються внаслідок неправильної соціалізації в дитинстві або підлітковому віці. Зокрема, у роботах З. Фрейда девіантність розглядалася як наслідок внутрішньоособистісного конфлікту між несвідомими потребами («Воно») та усвідомленими моральними заборонами («Над-Я») [12, с. 75].

У нашій роботі ми особливу увагу звертаємо на соціологічні теорії, які пояснюють розвиток девіації, аналізуючи вплив соціального середовища та культурних норм на індивіда. Для тлумачення соціальних відхилень Е. Дюркгейм сформулював концепцію аномії. Остання означає «суспільний лад,

який характеризується занепадом ціннісно-нормативної системи, що є основою соціального порядку, браком належної моральної регуляції індивідуальної чи групової поведінки» [22]. Саме у такому загостреному стані суспільства виникають прояви девіантної поведінки. Е. Дюркгейм наголошував на тому, що соціальні хвороби є нормальним явищем, оскільки стають підґрунтям для інновацій та коригування соціальних норм [57]. Однак, коли громадськості не вдається нейтралізувати негативний вплив девіацій, останні стають патологіями.

Американський соціолог Р. Мертон також використовував поняття аномії у своїх доробках, проте дещо видозмінив його значення. Відповідно до ідеї науковця, причиною аномії є розрив між нормами у суспільстві, тобто девіантна поведінка виникає у тому випадку, коли соціальні цілі не відповідають культурно схвалюваним засобам їх досягнення. Р. Мертон виокремив наступні типи девіацій: інноваційність, ритуалізм, ретритизм та бунт [72]. Згідно з дослідником, аномія може стати і своєрідним підґрунтям для суспільних змін, що відбуваються завдяки інноваційній діяльності індивідів, яку традиційно сприймають як девіацію. Деякі з цих новацій згодом стають усталеними соціальними практиками та визначають новий устрій суспільства [3, с. 38].

Деякі соціологи наголошували на подібності процесу формування звичайної поведінки та тієї, що відхиляється від норм. Акцентуючи увагу на даному явищі, Г. Тард розробив теорію наслідування, відповідно до якої правопорушники та інші люди відтворюють поведінку, бажання осіб, з якими взаємодіють [59]. Також імітація лежить в основі формування групових та суспільних цінностей і норм. Для пояснення причин формування злочинної поведінки, Е. Сазерленд сформулював теорію диференціальної асоціації. Відповідно до неї, внаслідок інтеракції з криміногенним оточенням особа опановує девіантну мотивацію та прийоми реалізації правопорушень. Визначальними характеристиками даного процесу є інтенсивність та тривалість контактів [56, с. 81–82].

Задля пояснення реакції та впливу суспільства на різні прояви девіантної поведінки Ф. Танненбаум сформував теорію ярликування. Її суть полягає у тому, що люди наклеюють ярлик на інших, коли кваліфікують вчинки індивідів або груп осіб як девіантів [53]. Внаслідок надмірного використання такого клейма, рівень соціальних відхилень може навіть зрости.

Схожу проблему порушили у своїх напрацюваннях прихильники теорії стигматизації. Г. Беккер та Е. Лемерт наголошували, що первинна девіація виникає внаслідок навішування одними індивідами стигми на інших шляхом зіставлення дій останніх із соціальними нормами, а вторинна девіація проявляється, коли людина починає ототожнювати себе з правопорушником під впливом оточення [26]. Американський соціолог Е. Гофман навіть розробив типологію стигм: родова стигма, фізична стигма та вади індивідуального характеру [62].

Поширення проявів девіантної поведінки на теренах нашої держави спонукало українських дослідників також ґрунтовно вивчати даний феномен. Зокрема, І. Жданова виокремила наступні визначальні фактори виникнення девіантної поведінки: неоднозначне сприйняття норм та правил суспільства, що спричиняє втрату їх регулюючої ролі; низький рівень здатності до планування та стильової регуляції; невміння долати стресову ситуацію, що супроводжується зниженням самоконтролю, відповідальності та позитивного ставлення до життєвих труднощів [6, с. 105-106]. О. Чайковська, у свою чергу, вважала, що підґрунтям девіантної поведінки є «конфлікт інтересів, цінностей, розбіжність потреб, деформація засобів їх задоволення, помилки виховання, життєві невдачі та прорахунки» [14, с. 629].

Варто зазначити, що низка зарубіжних та вітчизняних науковців зосереджували свою увагу на вивченні проблеми девіації в межах окремих соціальних груп. Розробляючи теорії девіантної поведінки підлітків, дослідники намагалися з'ясувати особливості розвитку та фактори виникнення даного феномену у підлітковому середовищі.

1.2 Особливості та чинники розвитку девіантної поведінки підлітків

Девіантна поведінка підлітків являє собою один із видів девіантної поведінки. Хоча перша була предметом досліджень багатьох науковців, її причини та наслідки досі залишаються дискусійними, оскільки сам підлітковий вік вважають складним для особи, кризовим періодом її розвитку.

Відповідно до соціологічної енциклопедії, «підлітки — соціально-демографічна група суспільства, члени якої перебувають у перехідному віці (11–15 років) між дитинством і юнацтвом» [8, с. 126]. Підлітковий вік є визначальним етапом становлення особистості. У цей період в індивідів поглиблюється самосвідомість та рефлексія, виникає непереборна потреба у взаємодії з однолітками, а також з'являється інтерес до власних здібностей та бажання знайти своє місце в соціальному середовищі. Для цього підлітки засвоюють норми та цінності, що існують в суспільстві.

Успішна соціалізація може стати підґрунтям для розвитку позитивної девіантної поведінки [37]. Зокрема, це проявляється у схильності підлітків до інноваційності, критичного мислення та нестандартних підходів до вирішення проблем. Хоча така поведінка й відрізняється від усталених соціальних норм, вона сприяє розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Водночас порушення процесу соціалізації підлітків стає основою виникнення негативних девіацій. Як зазначила дослідниця Н. Зобенько вони формуються у декілька етапів: засвоєння негативних практик, формування відповідних життєвих принципів; початкова дезорганізація поведінки; поступове відхилення від усталених суспільних норм та їх порушення; реакція оточення на прояви протиправної поведінки; закріплення девіації у результаті визнання таких дій референтною групою або внаслідок образи на суспільний осуд; систематичні прояви злочинної девіантності [25].

З метою систематизації чинників формування відхилень від норми у підлітковому середовищі, пропонуємо класифікувати їх за наступними

категоріями: психологічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, економічні, цифрові.

До психологічних факторів розвитку девіантної поведінки підлітків можемо віднести: бажання самоствердитися, акцентовані риси особистості, прагнення здаватися старшим, емоційно-вольові розлади, інфантильність, надмірна цікавість, реакція групування, відсутність чітких моральних орієнтирів, травми та адикції.

Як зазначав науковець Е. Еріксон, відхилення від норми у поведінці підлітків можуть виникнути внаслідок невдалого подолання чергової психосоціальної кризи. Саме у цьому віці особа «проживає етап формування почуття ідентичності, знаходиться між позитивним полюсом ідентифікації — «я» та негативним полюсом плутанини ролей» [41]. Негативний досвід подолання підліткової кризи може призвести до відчуття розгубленості щодо своєї особистості та загальної життєвої стратегії, що, у свою чергу, може підштовхнути індивідів до вчинення протиправних дій. Відповідно до Р. Орбена, саме у віці 13-14 років підлітки відчувають невпевненість щодо власних здібностей, а почуття неповноцінності досягає найвищого рівня [10, с. 19].

Досить поширеними серед підлітків є акцентуації характеру, що виражаються у надмірному прояві конкретних рис особистості або їх комбінацій. Наближаючись до патологічних станів, такі крайні варіанти норм можуть ускладнювати соціалізацію підлітків та спонукати розвиток негативної девіантної поведінки. Відповідно до результатів дослідження української вченої В. Оржеховської, близько у 80% підлітків, що вчиняли девіантні практики, виявлено первісні порушення характеру [39]. Бажаючи самоствердитися та довести батькам і найближчому оточенню свою самостійність, підлітки можуть вчиняти ризиковані дії.

Соціально-педагогічні чинники розвитку девіантної поведінки підлітків складають: взаємовідносини у родині, з вчителями та однолітками, слабка система позашкільної освіти.

Родина займає ключову роль у формуванні особистості підлітка. Соціальне становище сім'ї та рід занять її членів значно впливають на всі сфери життя дитини, формують її цінності, світогляд та життєві перспективи. Родинний клімат і, відповідно, характер дитячо-батьківських відносин також суттєво позначається на розвиток схильності індивіда до негативної девіантної поведінки.

Серед обставин виникнення підліткових девіацій британський вчений М. Раттер виділяв такі сімейні негаразди, як часті суперечки, дефіцит батьківської уваги та любові, фізичне та психологічне насилля, непослідовність у вихованні [39]. Спостерігаючи за поведінкою членів родини, діти наслідують не лише позитивні, а й негативні моделі поведінки, що у подальшому може призвести до формування відхилень. Досліджуючи дану проблему, українські вчені Т. Білецька і В. Купчишина виокремили типи сімей, психологічний клімат яких провокує схильність до порушення норм та правил: конфліктна, асоціальна, формальна, алкогольна, сім'я, де батьки мають психічну хворобу та не турбуються про виховання й соціалізацію підлітка [16]. У таких родинах особи не відчують захищеність та не засвоюють позитивних зразків для наслідування.

Девіантна поведінка у підлітків може сформуватися й під час навчально-виховного процесу. Підтримка вчителів допомагає удосконалити таланти учнів, що сприяє виникненню позитивних девіацій, водночас небажання педагогів приділяти увагу розвитку здібностей обдарованих підлітків призводить до виникнення у школярів відчуття неможливості реалізації власних природних здібностей. Стан невизначеності, втрата інтересу до навчання підштовхують підлітків до систематичних пропусків уроків та пошуку альтернативних форм зайнятості. За умови емоційного віддалення підлітка від класного колективу, наявності низького статусу серед однокласників та безперервного навішування на нього ярлика девіанта, індивід шукатиме психологічну підтримку та повагу у віртуальному світі соціальних мереж або у неформальних групах однолітків.

Відповідно до теорії соціального навчання А. Бандури, девіації формуються внаслідок спостереження та відтворення поведінки оточуючих [54, с. 167]. Не маючи стійкого світосприйняття, підлітки найбільш вразливі до зовнішнього впливу. Саме тому під час взаємодії з товаришами вони можуть засвоїти як позитивні цінності, так і перейняти негативні практики.

На думку науковиці Н. Савельєвої, слабка система позашкільної освіти також може бути причиною формування девіантної поведінки [13, с. 44]. Брак розвиненої мережі гуртків, спортивних секцій та інших закладів культури та відпочинку сприяє формуванню недостатньо організованого дозвілля осіб підліткового віку. Бажаючи знайти розраду та весело провести вільний час, індивіди можуть вдатися до негативних девіантних практик.

До соціально-культурних чинників розвитку відхилень від норми можна віднести ціннісно-нормативну дезінтеграцію суспільства. Як зазначила науковиця К. Лазор, остання «як на макро-, так і на мікросоціальному рівнях організації суспільства виявляється в порушенні або ігноруванні значною часткою населення не лише ціннісних норм, а й традицій, стереотипів, усталених стилів мислення та діяльності» [31]. Деякі особи успішно пристосовуються до умов невизначеності, тоді як інші — можуть втратити орієнтацію та вдатися до девіантних практик.

Серед економічних чинників формування підліткових девіацій можна виокремити низький матеріальний рівень сім'ї, безробіття батьків та вільний продаж алкоголю і тютюну неповнолітнім. Бажаючи зарадити матеріальним труднощам у родині, особи замість навчання можуть вдатися до заробітку коштів. Небезпека криється у долученні підлітків до нелегальних схем отримання коштів та участі у кримінальних субкультурах. Необхідність зняти напругу, викликану складними умовами праці, може підштовхнути осіб до споживання психоактивних речовин, зокрема якщо вони наявні у вільному доступі.

Поширення онлайн-платформ та розширення мережевого простору спричинили появу ще однієї категорії факторів формування девіантної

поведінки — цифрових. До них належить вплив алгоритмів соціальних мереж, віртуального оточення та інформаційне перевантаження.

Новітні технології відкривають підліткам безліч можливостей для взаємодії, пізнання нового завдяки різноманітності інформації та самовираження. Система рекомендацій на основі штучного інтелекту, яка імплементована у системи провідних соціальних мереж, дозволяє особам споживати контент, який дійсно їх цікавить. Водночас, за словами вітчизняних науковців О. Політунової та В. Лютого, «віртуальне оточення та соціальний тиск, який відчують підлітки у соцмережах, формують певні поведінкові прояви» [42], що можуть призвести до виникнення девіантної поведінки.

1.3 Соціальні мережі як середовище формування девіантної поведінки підлітків

Швидкий розвиток сфери інформаційних технологій є однією з найхарактерніших ознак сучасного суспільства. Інтернет, як невід’ємна частина цього прогресу, проник у всі аспекти нашого життя. За допомогою нього особи можуть знаходити ресурси для навчання та відпочинку, шукати емоційної підтримки та комунікувати. Здатність спілкуватися із друзями й рідними та заводити нові знайомства приваблює саме користувачів соцмереж. Так, згідно з дослідженням італійських науковців, проведеним у 2021 році серед учнів 14-19 років старшої школи, 48,1% респондентів використовували соціальні мережі переважно для взаємодії з друзями [88].

Саме поняття «соціальні мережі» у 1954 році ввів соціолог Дж. Барнс, який використав даний термін для опису соціальних взаємозв’язків, які виникають між особами в суспільстві [61]. Уже у 1993 році американський дослідник Г. Рейнгольд запропонував поняття «віртуальне співтовариство». Відповідно до нього, «віртуальні співтовариства — це соціальні об’єднання, які виникають в Інтернет мережі, коли група людей підтримує відкрите

обговорення достатньо довго і людяно, для того щоб сформувати мережу особистих відносин у кіберпросторі» [18].

Дане питання досліджували й вітчизняні науковці. Вони всіляко намагалися дати вичерпне пояснення платформам, які з неймовірною швидкістю набирали популярність в українському суспільстві. Так, як кожен із вчених дотримувався різних теоретичних засад, це поняття має низку інтерпретацій.

На думку дослідниці А. Гребінь, «соціальні мережі — це соціальна структура, що утворена індивідами або організаціями. В Інтернеті соціальні мережі мають вигляд сайтів, на яких користувачі можуть утворювати персональні сторінки та спільноти для спілкування та поширення інформації серед великої кількості людей» [20]. Водночас Д. Бодненко, Д. Ященко та Я. Борщ акцентували увагу на тому, що «соціальна мережа — це структура, що базується на людських зв'язках або ж взаємних інтересах» [17]. Така платформа, відповідно до них, має забезпечувати користувачів різноманітними способами для взаємодії, зокрема чатами, відео, музикою, зображеннями, блогами тощо.

Згідно з результатами дослідження, проведеного у 2023 році, серед усіх додатків у смартфоні саме соціальні мережі мають найбільшу популярність серед осіб віком від 11 до 17 років. Частка проведеного часу у соцмережах становить 42% від загальної щоденної тривалості перебування їх онлайн [77].

Невичерпні можливості соціальних мереж сприяють все глибшому зануренню підлітків у віртуальний простір. З одного боку, різноспрямованість онлайн-платформ дозволяє реалізовувати нагальні потреби молодого покоління та самовиражатися, а з іншого — призвести до виникнення негативних девіацій.

Насамперед сконцентруємося на позитивних аспектах використання підлітками соціальних мереж. Одним з них є можливість активно взаємодіяти з іншими людьми, нехтуючи географічними обмеженнями. На думку вчених Л. Вольнової, А. Камінської та О. Ляски, дана функція соціальних платформ

набула неабиякого значення для українців у період повномасштабної війни. Для багатьох соціальні мережі стали єдиним каналом зв'язку з близькими, допомагають знайти однодумців та дізнаватися про справжнє життя на окупованих територіях чи у зоні бойових дій [19]. Крім того, онлайн-платформи надають широкі можливості для соціалізації підліткам з інвалідністю. За допомогою них особи долають комунікативні бар'єри, вільно спілкуючись зі своїми знайомими та заводячи нові контакти з людьми з інших міст і навіть країн, що, у свою чергу, дозволяє їм відчувати приналежність до спільноти та залишатися на варті подій.

Соціальні мережі також відіграють провідну роль у забезпеченні пізнавальної потреби підлітків. Відповідно до результатів якісного дослідження австралійських науковців у 2023 році, усі учасники 15-ти років відзначили, що соцмережі стали для них джерелом отримання знань з різних сфер життя [91]. Наразі можна легко знайти важливу інформацію та слідкувати за глобальними подіями у реальному часі. Поширеність у мережі низки сервісів для саморозвитку, освітніх лекцій та професійних курсів дозволяє підліткам вільно здобувати нові знання та оволодівати навичками у зручному для себе темпі. Науковиця К. Варивода наголошувала на тому, що різноманітність відео- та аудіоконтенту сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу [18].

Крім того, соціальні мережі стали для деяких підлітків джерелом психологічного розвантаження. Бажаючи відволіктися від повсякденних турбот та поліпшити настрій, особи переглядають розважальний контент, формат якого може різнитися від статичних мемів до відеороликів із кумедними ситуаціями з життя.

Для деяких підлітків соціальні мережі також стали майданчиком для творчості та самовираження. Оригінально оформлюючи сторінки, розміщуючи фото та відеоматеріали, публікуючи роздуми щодо певного питання, власні досягнення та результати творчих або наукових напрацювань, підлітки виражають свою індивідуальність. Підтримка інших користувачів у

вигляді схвальних коментарів та лайків зміцнюють віру в себе та слугують потужним стимулом для подальшого розвитку здібностей.

Водночас варто розглянути й негативні аспекти впливу соціальних мереж на підлітків. Так, інтернет-дружба може досить часто набувати поверхневого характеру. Бажаючи володіти якнайбільшою кількістю підписників, деякі підлітки додають «у друзі» зовсім незнайомих для себе людей, з якими у подальшому вони навіть не будуть взаємодіяти. До того ж відсутність почуття відповідальності за свої дії, яке виникає внаслідок анонімності у соцмережах, може призвести до прояву певних девіантних практик. Одними з них є «гостинг (розірвання усіх зв'язків у мережі, раптове припинення спілкування без жодних пояснень) та мостинг (коли підписник спочатку приділяє велику увагу, змушує до активного й емоційного спілкування, а потім зникає, ігноруючи дзвінки та повідомлення)» [2, с. 52]. Така поведінка негативно впливає як на актора, так і на його співрозмовника. Здійснюючи відповідні девіантні практики, перший може сформувати навколо себе вороже середовище та залишитися без підтримки онлайн-друзів у той час, як особа, що зіткнулася з подібними діями свого товариша, може відчувати негативний вплив на емоційний стан та розчаруватися як у онлайн-спілкуванні, так і дружбі загалом. Доказом цього є результати дослідження азійських науковців, проведеного у 2024 році серед китайських підлітків, які довели, що особи, які частіше ставали жертвами гостингу, мали більш важкі депресивні симптоми, сильніші тенденції до соціального уникнення та вищу ймовірність вчинення не смертельних самоушкоджень, ніж ті, користувачі, що не стикалися з таким досвідом [67].

У підлітків, які віддають перевагу віртуальній комунікації, з часом розвивається страх живого спілкування. Як зазначила дослідниця К. Варивода, протягом взаємодії у повсякденному житті особи можуть відчувати невпевненість та замкненість, їм стає складно чітко виразити свою думку [18].

Ще одна небезпека, з якою може зустрітися підліток у просторі соціальних мереж — групи смерті. Останні, відповідно до напрацювань

Н. Єсіної та О. Стрельнікової, являють собою «соціальні спільноти, метою існування яких є вплив на свідомість підлітка через шантаж та доведення дитини до самогубства, яке вона повинна зафіксувати на камеру» [23]. Спілкуючись у соціальних мережах, особа може потрапити під негативний вплив малознайомих людей та бути «втягнутою» до подібних угруповань. Звичайна цікавість, бажання показати свою самостійність або сформоване уявлення, що разом з виконанням кінцевого завдання такої спільноти зникнуть життєві труднощі, може призвести до летальних випадків.

Інформаційна перенасиченість соціальних мереж може призводити до когнітивного перенавантаження. Підліткам стає складно зосереджуватися на нагальних завданнях, без конкретних цілей вони тривалий час блукають по різних сторінках соціальних мереж. Під час такого «серфінгу» на платформах індивіди можуть натрапити на деструктивну інформацію, зокрема щодо вживання психоактивних речовин, практик насилля тощо.

Фейкові матеріали, які наразі активно розповсюджуються у соцмережах, також негативно впливають на світосприйняття осіб підліткового віку. Згідно з китайською вченою Х. Лін, дезінформаційні новини сприяють формуванню у підлітків спотворених уявлень щодо конкретних подій та навіть утворенню тривожних та депресивних станів [70]. Відсутність вміння розпізнавати фейкові повідомлення призводить до того, що підлітки самі неусвідомлено стають джерелами розповсюдження неправдивої інформації.

Крім того, значного поширення у соцмережах набуло явище «інфоциганства», тобто моментів, коли некомпетентні особи продають власні курси, освітні тренінги чи інші матеріали, які не мають практичної цінності. Як зазначив соціолог В. С. Бакіров, «соціальні мережі переповнені примітивними, безграмотними судженнями з питань, котрі потребують бодай якоїсь освіти, якоїсь професійної підготовки, елементарного здорового глузду» [1, с. 165]. Дійсно, бажання наживи у деяких користувачів домінує над прагненням навчити людей. Натрапивши на такого псевдоексперта та отримавши негативний досвід, підліток може розчаруватися у онлайн-

навчанні, втратити бажання розвитку у певній сфері. Зневіра у можливості самовдосконалення та неорганізоване дозвілля сприяють розвитку в осіб підліткового віку девіантної поведінки.

У свою чергу, негативні реакції підписників можуть значно нашкодити самосприйняттю та реалізації особи. За словами Д. Столбова, самооцінка підлітка значною мірою формується під впливом думки оточуючих стосовно його талантів [51]. Несприйняття критики або розчарування у недостатній підтримці аудиторії може призвести до зневіри підлітка у власних силах та формування депресивного стану.

Почуття безпорадності виникає і внаслідок надмірної ідеалізації реальності у соціальних мережах. Зазвичай користувачі діляться з аудиторією лише щасливими миттями, своїми досягненнями та радощами. Водночас приховують невдачі і справжні емоції. Це формує хибне уявлення про те, що світ ідеальний, а всі навколо мають безтурботне життя. Науковці К. Разно та О. Тур акцентують увагу на тому, що «дивлячись на «ідеальну картинку» життя багатьох людей через соціальні мережі, варто не втратити себе, свою індивідуальність та цінність» [45]. Однак, бажання відповідати досконалому стилю спонукає деяких підлітків створювати у соцмережах віртуальний образ, який не відображає їх справжню сутність. За надмірного захоплення сконструйованою цифровою подобою особи можуть підмінювати власне «Я» та поширювати на інтернет-сторінках неправдиву інформацію про себе.

Заздрість, що виникає внаслідок безперервного зіставлення свого способу життя, відпочинку та зовнішності з образами інших користувачів соціальних мереж, може стати причиною девіацій. Так, відповідно до результатів дослідження ізраїльських вчених, проведеного у 2022 році, особи 10-12 років з низькою самооцінкою були більше схильні до вчинення кібербулінгу та булінгу [79]. Уявлення про анонімність та безкарність в мережі формує у підлітків ілюзію свободи, яка на тлі бажання самоствердитися, може проявлятися у формі негативних коментарів, спаму та участі у злочинній діяльності.

Чим більше особа проводить вільного часу онлайн, тим глибше вона занурюється у цифровий світ та віддаляється від інших людей. У неї поступово формується залежність від соціальних мереж. Розвиток останньої проходить у декілька етапів. Все починається з цікавості до платформи, створення та наповнення власного акаунту. Поступово підліток витрачає все більше часу онлайн, активно спілкуючись із підписниками, переглядаючи та створюючи власний контент. Згодом дане захоплення перетворюється у залежність, коли особі стає складно прожити й дня без соціальних мереж. Останні відіграють все більшу роль у процесі соціалізації підлітків та значно впливають на формування їх ціннісних орієнтацій.

Висновки до розділу 1

У розділі досліджено трактування зарубіжних та українських вчених поняття девіантної поведінки, з'ясовано її прояви та види. Встановлено, що позитивні девіації суспільство нагороджує, а негативні — засуджує. Виявлено, що причин розвитку девіантної поведінки досліджували представники біологічних та психологічних напрямів, але особливу увагу приділено соціологічним теоріям.

Визначено, що підлітковий вік — кризовий період становлення особистості, а від успішності соціалізації залежить тип розвитку девіантної поведінки підлітків. Розроблено класифікацію чинників формування відхилень у підлітковому середовищі за наступними категоріями: психологічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, економічні, цифрові.

Встановлено визначення поняття «соціальні мережі» зарубіжних та українських вчених. З'ясовано позитивні аспекти використання підлітками соціальних мереж та їх негативний вплив.

2 ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТІКТОК: АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ

2.1 Соціальна мережа TikTok: сутність та алгоритми дії

На сьогоднішній день вже важко уявити життя без соціальних мереж: все менше людей асоціює відпочинок з прогулянкою на свіжому повітрі та натомість віддає перевагу проведенню вільного часу в Інтернеті. Зокрема, у 2023 році 58% американських підлітків віком від 11 до 17 років зазначили, що перебувати онлайн їм цікавіше, ніж займатися активними видами діяльності [77].

Дедалі більшої популярності набирає новий вид дозвілля — перегляд та створення контенту у соцмережах, зокрема коротких відео. Останні являють собою креативні ролики, які за лічені секунди захоплюють увагу аудиторії яскравими візуалами або швидкими змінами кадрів під ритми трендової музики. Формат короткого відеоконтенту зародився у застосунку Vine, створеному у 2013 році в США [40]. Проте, дійсної популярності він набув завдяки TikTok. За даними DataReportal, на початок 2024 року лише в Україні ця соціальна мережа залучила 16,47 млн користувачів [68].

Українські науковці Ю. Тертична, М. Любка, С. Леонова визначають TikTok, як розважальний додаток, направлений на створення, монтування та поширення коротких роликів тривалістю від 15 секунд до 3 хвилин. Аудиторія соцмережі може урізноманітнювати відеоматеріали цікавими спецефектами, фільтрами, музикою та анімацією [52].

Стирання традиційних ролей творця та споживача сформувало унікальне середовище для самовираження та спілкування, що з кожним днем залучає дедалі більшу кількість користувачів, зокрема підліткового віку. Так, відповідно до результатів опитування, проведеного восени 2024 року, 63% американських підлітків віком 13-17 років використовують TikTok [66]. Цю тенденцію підтверджують й дані опитування української молоді, проведеного

влітку 2024 року. Згідно з ними, TikTok є найвідвідуванішою соцмережею для осіб віком 10-12 років та другою за популярністю серед 13-15-ти річних підлітків [33].

Сучасне молоде покоління цінує економію часу, мультизадачність та отримання миттєвої насолоди від контенту. TikTok, з його динамічним поєднанням візуального, текстового та аудіоматеріалу, якнайкраще задовольняє даний запит. Формат коротких відеороликів дозволяє аудиторії переглядати стрічку без надмірної концентрації уваги та стимулює швидке виділення дофаміну. Водночас наявність у більшості підлітків смартфонів дає їм змогу легко знімати контент у повсякденному житті та ділитися ним із підписниками.

Надзвичайної популярності TikTok передував досить складний етап його становлення. Історія цієї соцмережі почалася із зовсім іншого застосунку — Cicada. Бажаючи змінити підхід до освіти в Китаї, Алекс Чжу та Луїу Янг розробили онлайн платформу для обміну короткими навчальними роликами, орієнтованими на школярів підліткового віку. Попри інноваційну ідею, реалізація задуму зазнала невдачі. Переглянувши помилки, розробники створили новий розважальний застосунок Musical.ly з інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом та тривалістю відео до 15 секунд. Такий формат дійсно спрацював та приніс додатку мільйони користувачів не тільки на батьківщині, а й у США та Європі. Паралельно у Китаї розвивався застосунок для обміну відеороликами Douyin, розроблений у 2016 році компанією ByteDance під керівництвом Чжан Імін. Вже протягом першого року функціонування платформа залучила 100 мільйонів користувачів з Таїланду та КНР [81]. Зважаючи на всезростаючу популярність додатку серед азійської аудиторії, розробники прийняли рішення щодо виведення його на міжнародний ринок. Вони реалізували свої плани у 2017 році, попередньо викупивши широко відомий на той час застосунок Musical.ly, та перейменували соцмережу на TikTok.

Хоча спочатку формат платформи був досить схожий на попередника, зокрема переважали комедійні скетчі та ліпсинки — відео синхронізації губ з відомими мелодіями, з часом сформувався унікальний контент, що й донині залучає дедалі більшу кількість аудиторії. До того ж, як зазначила науковиця І. Мудра, внаслідок інтеграції двох платформ мільйони користувачів безперешкодно долучилися до нової соцмережі, яка пропонувала більш розширений функціонал та мала власну систему рекомендацій на базі штучного інтелекту. Останню, до речі, вважають однією із головних причин успіху TikTok [34].

В умовах інформаційного перевантаження сучасного медіапростору механізм прогнозування та просування найбільш підходящого контенту дозволяє соцмережі залучати аудиторію до активної взаємодії. Рекомендації в TikTok допомагають користувачам зменшити когнітивне напруження шляхом фільтрації нерелевантних відеороликів та підбору персоналізованого матеріалу. Алгоритми мережі ґрунтуються на багатофакторній системі ранжування, що здійснює комплексний аналіз низки параметрів для визначення того відеоконтенту, якого варто транслювати індивідуальним профілям.

Щойно особа зареєструвалася на платформі, система рекомендацій починає вивчати її вподобання та інтереси, показуючи у стрічці різноманітні формати відео. Останні відбирають, спираючись на пріоритетність декількох чинників: взаємодію з контентом, дані облікового запису користувача та зміст опублікованих і переглянутих відео.

Насамперед алгоритми TikTok досліджують, які відео особа вподобала, зберегла, поширила чи позначила як «не цікаві», де залишила коментар та на кого підписалася. Також детально відстежують тривалість перегляду відеоматеріалів: якщо індивід додивився конкретний ролик до кінця, значить його зацікавить й інший контент подібної тематики. Крім того, система зважає на такі дані користувача, як вік, стать, країна перебування, мовні уподобання, тип пристрою, категорії інтересів, вказані під час реєстрації. Так, особам, які

проживають у певному регіоні, TikTok може рекомендувати відео локальних авторів або матеріали, присвячені місцевим подіям. Не менш важливим чинником є вміст створеного чи спожитого контенту, зокрема опис відеоролику, використані хештеги, музичний супровід та візуальні ефекти. Алгоритми соціальної мережі аналізують дані елементи задля визначення сутності відеоматеріалу та встановлення доцільності його просування окремим категоріям користувачів.

Така гіперперсоналізація контенту дозволяє платформі утримувати аудиторію якомога довше онлайн, а творцям — популяризувати свої відеодоробки, незалежно від кількості дописувачів. Однією із визначальних переваг TikTok є її демократичний характер, що створює рівні можливості для просування усім користувачам. Кожен, від всесвітньовідомого блогера до новачка, має шанс потрапити до стрічки рекомендацій за умови публікації якісного матеріалу, адже алгоритми соцмережі віддають перевагу авторам, з контентом яких аудиторія регулярно взаємодіє, а не тим, на кого вона підписана, але просто прогортає відео [29].

Щоб оцінити потенціал публікації, платформа починає тестувати її на невеликій вибірці користувачів. Відстежуючи їхні реакції за кількома параметрами, зокрема тривалістю перегляду відеоролику, активністю взаємодії з ним, кількістю повторних переглядів, наявністю переходів на акаунт автора та підписок, алгоритми TikTok або перестають просувати контент, або починають рекомендувати його все більшій аудиторії [47].

Незважаючи на вагомі переваги цієї потужної системи рекомендацій, остання також має деякі недоліки. Тенденція алгоритмів TikTok адаптувати контент під індивідуальні вподобання користувачів може призвести до одноманітності пропонованих матеріалів. Неодноразово стикаючись із подібними типами точок зору, висвітлених у відеороликах, особа може опинитися в «ехокамері», тобто середовищі, що посилює існуючі упередження та обмежує вплив інших поглядів на ситуацію. Даний феномен зумовлює серйозні занепокоєння стосовно якості рекомендації контенту та

різноманітності досвіду користувачів цієї соцмережі [93]. До того ж висвітлення у стрічці персоналізованих відеоматеріалів спонукає аудиторію проводити все більше часу на платформі, що, у свою чергу, може призвести до формування залежності.

2.2 Особливості контенту у соціальній мережі TikTok та його вплив на девіантну поведінку підлітків

Порівняно з іншими соцмережами, де цінують естетику, експертність чи довгі лонгріди, молоді користувачі TikTok надають перевагу саме простоті та безпосередності контенту. Вони не бояться показатися смішними, навпаки — публікують відео про кумедні ситуації із життя або творчо самовиражаються.

Різностямованість контенту TikTok захоплює осіб підліткового віку та спонукає до тривалішого проведення часу на платформі. Згідно з дослідженням, проведеним восени 2024 року серед американських підлітків 13-17 років, 57% респондентів повідомили, що користуються TikTok щодня. Зокрема, 7% опитаних заходили на платформу раз на день, 34% — здійснювали це час від часу, а 16% - перебували у соцмережі майже постійно. Серед останньої категорії підлітки жіночої статі на 6% переважали підлітків чоловічої статі [66]. Більше того, у результаті дослідження, проведеного американською некомерційною організацією Common Sense Media у 2023 році, встановили, що особи віком від 11 до 17 років витрачають у TikTok в середньому 1 годину 47 хвилин на день [77].

Надзвичайна популярність даної соціальної мережі серед підліткової аудиторії зумовлена низкою визначальних характеристик:

1. Легкістю створення контенту. За допомогою вбудованого у TikTok відеоредактора можна змінювати швидкість відтворення кадрів, додавати кольорові фільтри, спецефекти та маски, накладати відомі треки або озвучити ролик власноруч. Також підлітків захоплює функція поєднання чужого відео з

власним і здатність записувати «дуети» з іншими користувачами шляхом відтворення декількох роликів одночасно.

2. Бажанням осіб здобути визнання. Деякі підлітки створюють відео з метою знаходження соціального схвалення талантів, підтвердження своєї унікальності. За словами вчених, вподобайки у соцмережах уподібнюють з компліментом [27].

3. Формуванням почуття приналежності до спільноти. Здатність взаємодіяти з відеоконтентом сотні інших користувачів та комунікувати із дописувачами у внутрішніх чатах створює у підлітків відчуття «єдиного товариства». Крім того, наявність на платформі різноманітних тематичних блогів дозволяє особам дійсно долучитися до спільнот однодумців, наприклад поціновувачів конкретного виду діяльності або фанатів певної знаменитості.

4. Можливістю завести нові знайомства. Для більшості сучасних підлітків віртуальна комунікація набагато комфортніша, ніж реальне спілкування. До того ж завдяки можливості одразу дізнатися про захоплення людини та показати свої у відеоформаті, особам легше знайти спільну мову у соціальній мережі.

5. Динамічним форматом відео. Сучасні підлітки цінують час, а також усе, що викликає яскраві емоції. TikTok-відео, тривалістю до 3 хвилин, задовольняють дані побажання користувачів, а їх різноманітна тематика сприяє персоналізації споживання контенту, дозволяючи кожному знайти ідеї для створення відео або доєднатися до вже існуючих флешмобів.

6. Унікальністю контенту. TikTok вдало поєднує в собі елементи гумору, танцювальних виступів, музики та навчальних матеріалів. Легкий, іронічний, а також корисний контент спонукає підлітків проводити дедалі більше часу у соціальній мережі [49].

Динамічність TikTok-трендів сприяє швидкій зміні актуальних форматів контенту. Однак, деякі жанри відео стали своєрідною класикою, тому залишаються популярними серед користувачів вже довгий час. До останніх

відносять лайфхаки, влоги, опитування, скетчі, розпаковки, ліпсинки, меми та різноманітні челенджі. Розглянемо дані формати контенту детальніше.

Особи, які знімають лайфхаки, розповідають дописувачам практичні поради, що полегшують повсякденне життя. Вони можуть стосуватися різноманітних сфер, починаючи від секретів досягнення ідеального зовнішнього вигляду та закінчуючи рекомендаціями добірок застосунків або вебсайтів, корисних для навчання. У влогах люди діляться повсякденням, розповідають про свій досвід, шлях до успіху та дають поради з досягнення або уникнення чогось. Опитування знімають блогери, задаючи питання стороннім людям щодо низки тематик, зокрема історії України, географії, вартості вбрання та іншого. Особи, які дали правильні відповіді, мають шанс отримати подарунок. Короткі гумористичні відеоролики, у яких люди висвітлюють знайомі кожному моменти із життя називають скетчами. Їх обігрують у форматі діалогу чи взаємодії декількох осіб, а щоб точніше відтворити образ певного персонажа, блогери використовують різноманітні костюми, перуки та грим. Популярний у TikTok формат розпаковок бере свій початок ще з відеохостингу YouTube. Він полягає у фільмуванні процесу огляду покупок чи подарунків та фіксуванні емоцій власника. Знімаючи ліпсинки, особи пародіюють стиль музичного виконавця під запис його співу [32]. Це може бути звичайна синхронізація губ з фонограмою, а може — оригінальна сценка в образі відомої зірки. Досить швидко на просторах TikTok поширюються гумористичні відеомеми. Часто такі розважальні ролики створюють задля зниження рівня загальної напруги. Ще один популярний жанр відео у TikTok — челенджі. Це ролики, у яких особи виконують виклики, пов'язані з танцями, співами, тестуванням певних продуктів, вирішенням задач на швидкість тощо, та пропонують повторити їх дописувачам.

Як зазначав у напрацюваннях М. Маклюен, засоби комунікації визначають зміст та характер повідомлення і тим самим значно впливають на формування людського мислення [5, с. 45]. Лише за добу у соцмережі TikTok публікують близько 117 мільйонів відео [60], різноманітний формат яких може

здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на користувачів підліткового віку.

Перегляд динамічних розважальних роликів дозволяє підліткам покращити настрій та відпочити від буденних справ, а створення їх — виразити свій креатив. Оригінальні ідеї підписники оцінюють низкою позитивних реакцій, які підвищують самооцінку автора та можуть спонукати його продовжувати творчо розвиватися. Легкий формат відеороликів також сприяє кращому засвоєнню навчальних матеріалів та інформації зі сфери науки й техніки. Долучення підлітків до челенджів формує у них відчуття приналежності до єдиної спільноти. Більше того, учасники активних відеовикликів можуть розвинути свої фізичні здібності, а добродійних флешмобів — приєднатися до благодійної діяльності.

Хоча існує низка TikTok-відео, які приносять користь підліткам, деякі матеріали можуть негативно впливати на них. Зокрема, через страх пропустити щось інноваційне, бути не «в тренді» підлітки відчувають тиск, що змушує їх брати участь у ризикованих викликах. Челенджі зі стрибками у водойму, створенням селфі на даху багатоповерхівок або виготовлення вибухонебезпечних предметів — лише невелика частина флешмобів, що загрожують здоров'ю та життю користувачів.

Негативний вплив на поведінку підліткової аудиторії TikTok здійснюють не лише формати відеороликів, а і їх музичне оформлення. Так, задля «хайпу», тобто створення ажіотажу навколо контенту, користувачі можуть самі озвучувати відео або вставляти треки виконавців, що використовують ненормативну або вульгарну лексику. Реакції в коментарях до відповідних роликів також часто містять нецензурні висловлювання.

Крім того, деякі TikTok-блогери популяризують у відеоматеріалах адиктивні практики, зокрема куріння чи вживання алкоголю. Постійний контакт з такими роликами у стрічці рекомендації, відповідно до ідей теорії диференціальної асоціації Е. Сазерленд, може негативно впливати на моральні

орієнтири підлітків та спонукати їх до відтворення девіантної поведінки кумирів.

Наявність на платформі роликів із сексуальним підтекстом спотворюють уявлення користувачів про зовнішній вигляд та відносини. До того ж помітивши, що подібні відео набирають багато взаємодій, підлітки можуть вдатися до відвертих трендів з метою набуття швидкої популярності в мережі [52].

Висвітлення у деяких TikTok-відео «ідеальної картинки», нереалістичних стандартів краси може схилити користувачів підліткового віку до відтворення трендів з досягнення проміжних форм адикції, зокрема анорексії, та негативно вплинути на їх самооцінку. Так, у дослідженні 2022 року серед індонезійських підлітків 20 респондентів (48,7%) зазначили, що вони почувають себе менш впевненими або неповноцінними, коли бачать ролики інших людей у TikTok із привабливішою зовнішністю [80].

Персоналізований та стислий формат контенту TikTok спонукає користувачів до неконтрольованого, багаточасового гортання стрічки публікацій. Перегляд захопливих відеороликів стимулює викид дофаміну — гормону, що провокує виникнення почуття задоволення та відіграє ключову роль у розвитку залежності. Даний вплив особливо шкідливий для аудиторії підліткового віку, адже їхній мозок більш вразливий до формування поведінкових звичок.

Швидка зміна візуальних та звукових компонентів відеороликів викликає перенапруження нервової системи, що, у свою чергу, може призвести до фрагментарного сприйняття реальності та зниження здатності особи до концентрації на тривалих завданнях. Американські вчені називають даний феномен TikTok brain та застосовують цей вираз до неуважних підлітків, які надто активно користуються соціальною мережею [63]. Залежність між багаточасовим переглядом коротких відео та погіршенням уваги і пам'яті була встановлена азійськими науковцями під час дослідження у 2021 року. З метою оцінки вербальної робочої пам'яті, 3036 китайських

школярів старших класів, що користувалися TikTok, виконали тести на прямий і зворотний цифровий проміжок. Дослідження показало, що школярі, які активніше користувалися TikTok, мали гірші результати відтворення послідовності чисел [82].

У гонитві за популярністю деякі підлітки забувають про небезпеку розкриття особистих даних, що свідчить про їх низький рівень медіаграмотності. Усе частіше у відеороликах можна помітити, як особи висвітлюють дороговартісну техніку на фоні, знімають види з вікна чи навіть повідомляють домашню адресу, тим самим забезпечуючи зловмисників усією потрібною інформацією. Окрім недбалого ставлення аудиторії соціальної мережі до безпеки даних, сама платформа TikTok неодноразово потрапляла у скандали щодо загрози конфіденційності користувачів.

2.3 Ризики конфіденційності та пропаганди у соціальній мережі TikTok, заходи з мінімізації негативного впливу соціальної мережі на підлітків

Уряди низки країн по всьому світу виражають занепокоєння стосовно можливості передачі владі Китаю конфіденційної інформації користувачів TikTok його материнською компанією ByteDance. З метою уникнення витоку даних та загрози національній безпеці Індія стала першою державою, що повністю заборонила використання цієї соціальної мережі. Пізніше жителям Північної Кореї, Ірану та Афганістану також заблокували доступ до даної платформи. США, Канада, Європейський Союз, Велика Британія та Нова Зеландія ухвалили рішення щодо часткової заборони використання TikTok, зокрема на робочих пристроях державних службовців [21].

Підставою для таких обмежень стала стаття 7 Закону «Про національну розвідку Китаю», відповідно до якої громадяни та організації, зареєстровані на території країни, повинні у разі необхідності надавати розвідувальну інформацію представникам спецслужб [71].

Тезу про надмірний збір даних користувачів TikTok підтверджують й результати дослідження фахівців із кібербезпеки компанії Internet 2.0, опубліковані у липні 2022 року. Експерти проаналізували вихідний код соціальної мережі та встановили, що порівняно з іншими платформами для взаємодії, TikTok має найвищий рівень ризику конфіденційності даних — 63,1 [78, 75]. Водночас згідно з результатами дослідження компанії Citizen Lab 2021 року та даними Технологічного інституту штату Джорджія, отриманими у 2023 році, TikTok дійсно збирає багато персональної інформації про користувачів, однак, їхні види не мають суттєвої відмінності від тих, що зчитують інші популярні соціальні мережі [24].

Під час реєстрації на платформі особа добровільно вказує дату народження, номер телефону або адресу електронної пошти, ім'я та пароль від акаунту. У разі публікації відеоматеріалів в TikTok користувач надає доступ соцмережі до сховища та буферу обміну, автоматично погоджується із можливістю платформи визначати геолокацію цих відео та ідентифікувати окремі об'єкти й людей, зображені на них. За схожим принципом соцмережа аналізує матеріали, якими індивід поділився у повідомленнях при використанні функції чату.

Крім того, TikTok самостійно збирає такі дані, як тематику переглянутих та вподобаних відео; характер коментарів, залишених під роликами; модель та тип гаджету, що використовують для доступу до платформи; інформацію про застосунки, що завантажені на пристрої загалом та ті, які запущені при використанні соцмережі; події в календарі; налаштування часового поясу; ритми натискання на клавіатуру; роздільну здатність екрану; IP-адресу пристрою; назву мобільного оператора; збережені мережі Wi-Fi; параметри звуку та батареї.

Уряди країн по всьому світу стурбовані не лише тим, що TikTok збирає надмірну кількість даних користувачів, які потенційно можуть потрапити до спецслужб Китаю, але й непрозорим принципом дії алгоритмів цієї соціальної мережі. Існують ризики використання системи рекомендацій на основі

штучного інтелекту для поширення серед аудиторії дезінформації чи певних маніпулятивних ідей.

Авторитарні країни, зокрема Китай та росія, активно застосовують TikTok задля розповсюдження вигідних їм наративів. На відміну від блогерів, які підтримують демократичні цінності й дотримуються моральних принципів, інфлюенсери авторитарних режимів порушують загальні обмеження та правила спільноти. Висока залученість підлітків до даної соціальної мережі та їхня вразливість до навіювання перетворює юнацьку аудиторію на головну ціль пропагандистів. Під виглядом розважального контенту поширюють маніпулятивні матеріали, які можуть негативно вплинути на світоглядні установки молодого покоління.

Щоб привернути увагу підлітків, російські блогери створюють емоційно забарвлений контент, у якому порушують проблеми, актуальні для осіб даного віку, або ж апелюють до сфер їхніх інтересів. Так, у відеороликах, присвячених геймінгу, пропагандисти можуть просуватися думки стосовно того, що кіберспорт поза політикою, тому в іграх та загалом у житті не важливо, якою мовою спілкуватися, якщо і так все зрозуміло [28]. Крім того, з метою популяризації культури ворога індивіди транслюють уривки з російських фільмів або гумористичних відео чи запускають проросійські челенджі різної тематики [48]. Прикладом останніх може бути тренд зі сфери краси «Slavic core», де учасники відтворювали зимовий образ «типової слов'янської дівчини» під супровід російських музичних треків.

З метою мінімізації негативного впливу контенту на користувачів, TikTok розробив правила спільноти, частина яких присвячена зокрема безпеці й добробуту неповнолітніх. Особам менше 13 років заборонено створювати акаунт у даній соцмережі, у разі виявлення активних сторінок таких користувачів, адміністрація платформи їх заблокує. Підлітки від 13 до 15 років можуть використовувати лише приватний обліковий запис, тобто опубліковані відеоматеріали будуть відображатися лише їхнім підписникам. До того ж інші користувачі не мають права застосовувати ролики таких осіб

для створення «дуетів». Функція приватних повідомлень на платформі для них також обмежена. Акаунти підлітків 16-17 років автоматично є публічними. Однак, за бажанням особи підліткового віку можуть обмежити доступ стороннім до профілю та заборонити завантажувати їхні відео. Такі підлітки вільно можуть спілкуватися у соціальній мережі і проводити прямі ефіри.

Для підвищення безпеки осіб підліткового віку, TikTok запровадив функцію «Сімейне з'єднання», яку можна активізувати за умови реєстрації обох користувачів на платформі. Ця функція дає змогу батькам контролювати налаштування конфіденційності своєї дитини, час, протягом якого вона може знаходитися онлайн, обмежувати надходження повідомлень, визначати коло осіб, які можуть переглядати контент підлітка та блокувати неприйнятні відеоматеріали [38].

Відповідно до оновлених у 2025 році правил спільноти TikTok, до функції «Сімейне з'єднання» додали ще декілька опцій. Тепер батьки можуть бачити на кого підписана їхня дитина, кого вона заблокувала та хто є її дописувачами, а також підключати підліткам стрічку STEM, де показують відео, пов'язані зі сферою науки, технологій, інженерії і математики [76]. Крім того, сама мережа після 22:00 почала транслювати підліткам до 16 років нагадування про необхідність відпочинку, що відтворюється під заспокійливу музику. Таким чином TikTok намагається спонукати осіб підліткового віку налаштувати оптимальний режим сну та зменшити скролення стрічки вночі.

До того ж згідно із правилами спільноти, сторінки користувачів, що публікують контент, який не відповідає вимогам платформи, соціальна мережа блокує. До табуйованих матеріалів відносять відеоролики, які стосуються мови ворожнечі, розладів харчової поведінки, необґрунтованих теорій змови чи іншої дезінформації, азартних ігор, психоактивних речовин, прихованої реклами, неоригінального вмісту та демонстрації дій, що можуть призвести до фізичних ушкоджень. Сексуалізований і жорстокий контент також заборонено публікувати у стрічці TikTok [87].

Для перевірки відеоматеріалів на відповідність вимогам платформи адміністрація соціальної мережі використовує інструменти штучного інтелекту або направляє їх на перегляд модераторам. Проте, машина не завжди ідентифікує загрозу, а модератори через велику завантаженість можуть проаналізувати ролики, що вже набрали більше 10 000 переглядів, або коли на такий контент надійшла значна кількість скарг користувачів [50]. Саме тому завжди існує вірогідність потрапляння небезпечних відео у стрічку рекомендацій. Будучи вразливими до навіювання, підлітки можуть наважитися відтворити побачені у роликах негативні девіантні практики, що в подальшому призведе до каліцтва або навіть смерті.

З метою захисту прав підлітків у цифровому просторі Європейський Союз та його країни-учасниці прийняли Стратегію кращий Інтернет для дітей (BIK+) [58] та Закон ЄС про цифрові послуги (DSA) [86], що гарантують безпеку неповнолітніх в Інтернеті та зобов'язують онлайн-платформи контролювати недопущення розповсюдження небезпечного контенту. Україна не відстає від світових тенденцій, тому поряд з низкою існуючих законів, зокрема «Про охорону дитинства» [44] та «Про медіа» [43], прийняла Національну стратегію з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року, спрямовану на створення безпечного цифрового простору для неповнолітніх [36]. Хоча на міжнародному та державному рівні проводяться заходи, направлені на захист дітей та підлітків від згубного впливу Інтернету, наразі цих дій недостатньо для повного викорінення розповсюдження негативних девіантних практик у мережі. Саме тому поряд зі здійсненням державних ініціатив варто проводити профілактичні заходи на локальному рівні, зокрема, виховні години, рекламні стратегії і PR-заходи, задля підвищення рівня медіаграмотності підлітків, розвитку їх вміння розпізнавати маніпулятивний і шкідливий контент.

Висновки до розділу 2

У даному розділі з'ясовано, що особливістю соціальної мережі TikTok є орієнтація на створення та поширення коротких відеороликів. Легкий формат контенту та можливість набуття популярності, незалежно від кількості підписників, особливо приваблює підліткову аудиторію, а унікальна система алгоритмів соцмережі формує гіперперсоналізований контент, що спонукає їх проводити тривалий час онлайн. Хоча TikTok-тренди є досить мінливими, деякі жанри відео стали своєрідною класикою.

Встановлено, що популярна соцмережа здійснює як позитивний, так і шкідливий вплив на підлітків. Відтворення особами підліткового віку побачених у TikTok-роликах негативних девіантних практик загрожує їх психологічному та фізичному здоров'ю.

Досліджено, що з метою уникнення та профілактики шкідливого впливу соціальної мережі на підлітків, самою платформою та на міжнародному й державному рівнях реалізують безпекові заходи. Для посилення рівня медіаграмотності та розвитку вміння осіб підліткового віку розпізнавати маніпулятивний і шкідливий контент необхідно проводити виховну роботу, а також реалізовувати рекламні та PR-кампанії.

З ПРАКТИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТІКТОК НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ

3.1 Аналіз кейсів відеоконтенту соціальної мережі TikTok, що пропагують девіантну поведінку підлітків

Станом на квітень 2025 року, TikTok налічує більше 1,6 мільярдів активних користувачів, причому підлітки складають значну їх частину [83]. Щодня аудиторія соціальної мережі генерує велику кількість унікального контенту, який хоч і різниться між собою форматом, тематикою та емоційним забарвленням, але все одно може позначатися на психоемоційному стані та намірах споживачів. З метою дослідження впливу TikTok-матеріалів на девіантну поведінку підлітків, проведено аналіз трендових відеороликів даної соціальної мережі.

Оскільки девіантна поведінка має позитивні та негативні вияви, проаналізуємо дві групи кейсів з проявами цих типів девіацій серед підлітків.

Кейси групи 1. Приклад прояву акту героїзму висвітлили у квітні 2025 року у відео на акаунті @dorechi.media [65]. Інтерв'ю, у якому 13-річний сумчанин Кирило Ілляшенко розповідає про порятунок людей з палаючого тролейбуса, набрало значну кількість взаємодій користувачів TikTok: 58,1 тис. переглядів, 2942 лайків та 165 збережень (див. Додаток А, рис. А.1). У коментарях дописувачі захоплюються вчинком хлопця, адже попри контузію та поранення голови, він не розгубився — вибив скло, розблокував двері і допоміг вийти пасажирам. Добрі слова під відео залишають користувачі різної вікової категорії, зокрема й однолітки Кирила, що може свідчити про схвалення таких дій підлітковою аудиторією. Висвітлений у ролику вчинок сумчанина може слугувати прикладом для інших підлітків, як діяти в екстремальній ситуації.

Військові дії на території нашої держави спонукають юних українців допомагати як цивільним, так і військовим. Збір донатів та передача техніки

для Збройних Сил України наразі стали своєрідною «нормою», та деякі особи обирають нетривіальні методи досягнення цієї мети. Спираючись на теорію Р. Мертона, таку поведінку можна назвати інноваційністю, що виражається у позитивних проявах девіації. Так на акаунті @volynblog у TikTok наприкінці квітня 2025 року з'явилося відео, де підлітки з Луцька провели благодійну акцію для допомоги військовим [90]. Бажаючи залучити більшу увагу містян, юні лучани здійснили збір донатів для Збройних Сил України грою на музичних інструментах (див. Додаток А, рис. А.2). Менше ніж за два тижні ролик набрав більше 22 тис. переглядів. У листопаді 2024 року на TikTok-сторінці @weukrainetv опублікували відео схожої тематики, але цього разу героїні власноруч збирали FPV-дрони для військових [92]. Пройшовши спеціальний курс разом із мамою, підлітки Поліна та Ліка просто у себе на кухні складали необхідне технічне обладнання для Сил оборони (див. Додаток А, рис. А.3). У коментарях до відеоролику користувачі виражають свою гордість за підростаюче покоління, схвалення поведінки дівчат засвідчують їй 568 лайків. Побачивши відповідну реакцію аудиторії соціальної мережі TikTok, інші підлітки можуть надихнутися даною діяльністю та долучитися до допомоги Збройним Силам України.

Окрім позитивних девіацій, TikTok-тренди просувають і небезпечні для життя та здоров'я практики, які часто відтворюють підлітки. У процесі контент-аналізу встановлено, що у даній соцмережі міститься значна кількість роликів, які спонукають повторювати негативну девіантну поведінку. Саме тому задля зручності дослідження розділимо кейси на три категорії відповідно до наслідків, які вони можуть спричинити: психологічні, фізичні та хімічні.

Кейси групи 2. Навесні 2025 року у мережі набув популярності серед підлітків тренд «Червоні двері, жовті двері». Згідно з правилами гри, один учасник кладе голову на коліна іншого, останній масажує скроні гравця та постійно повторює вираз: «Червоні двері, жовті двері, будь-якого іншого кольору двері». Коли перший учасник нібито попадає у транс та починає помічати уявні двері, другий — розпитує про побачене та керує його діями у

цьому віртуальному світі. Якщо гравець відчує страх або «натрапить» на темну фігур — гру необхідно швидко припинити (див. Додаток А, рис. А.4). Незважаючи на дитячий зміст, тренд «Червоні двері, жовті двері» може викликати серйозні психологічні наслідки. Згідно із заявою фахівців Національної соціальної сервісної служби, після відтворення цього челенджу у підлітків можуть з'явитися панічні атаки, симптоми дезорієнтації, тривожності та навіть розвинутися психоз. До того ж неправильне масажування скронь викликає порушення кровообігу, підвищення внутрішньочерепного тиску та інсульт [35]. Страшний сюжет та наслідки не відлякують підлітків, а, навпаки, спонукають перевірити долю на собі та зафіксувати цей момент. Своєрідним трендом серед юних користувачів стало писати у коментарях про свій досвід відтворення цього челенджу, та, на жаль, не у всіх він є позитивним (див. Додаток А, рис. А.5).

Прикладом тренду, який зумовлює фізичні ушкодження, є створення відеороликів чи селфі на дахах товарних вагонів та електропоїздів (див. Додаток А, рис. А.6). Даний TikTok-челендж набув популярності серед українських підлітків саме наприкінці 2024 року, та менше, ніж за рік, призвів до травмувань і смертей значної кількості юних українців. Так, 20 квітня 2025 року 13-річний Олег з Ковеля внаслідок спроби зробити селфі на даху вагона отримав 68% глибоких опіків тіла через ураження високовольтним струмом. За словами друга, з яким хлопець був на залізничному вокзалі, вони намагалися повторити дії чоловіка з ролику у TikTok, який безпечно переміщувався вагонами [46]. Подібні випадки сталися із підлітками зі Львову, Одеси, Київщини та Рівненщини. Трагічно закінчилася спроба зняти трендове відео у 12-річного Назара з Києва. Через несумісність із життям опіки хлопець помер у лікарні.

Ще одним TikTok-трендом, під час виконання якого підлітки можуть зазнати фізичних ушкоджень, є челендж «Біжи або помри». Його учасники мають пробігти якомога ближче перед автомобілем та не потрапити під колеса. Варто зазначити, що цей тренд ширився у мережі ще у 2016 році під

російськомовними хештегами, як частина координованої суїцидальної гри. Однак, періодично популярність небезпечного челенджу відновлюється, зокрема й у соцмережі TikTok. Намагаючись відтворити побачене у відео, підліток із Хуста у жовтні 2024 року кинувся під автомобіль, внаслідок чого зазнав легких ушкоджень (див. Додаток А, рис. А.7). На жаль, трагічно закінчилися подібні спроби школярів повторити тренд. У серпні та вересні 2024 року двоє хлопців із Мукачева загинули під колесами поїздів (див. Додаток А, рис. А.8) [15]. Дані випадки підкреслюють необхідність проведення профілактичних заходів із підлітками з метою уникнення повторних відтворювань подібних челенджів.

У процесі контент-аналізу встановлено, що здійснення TikTok-тренду, який поширюється під хештегами #chroming або #huffing, може призвести до хімічних ушкоджень. Його учасники вдихають випари токсичних речовин та побутових засобів з метою досягнення ефекту наркотичного сп'яніння. Згідно з результатами дослідження фахівців із Cohen Children's Northwell Health, які проаналізували 109 TikTok-роликів даного челенджу, 39% авторів відео були неповнолітніми. Серед них 31% підлітків вдихали випари маркерів, 17% — аерозолі, 12% — лак для нігтів. Творці половини відеороликів зазначали про неодноразове відтворення такої практики [69]. Окрім розвитку залежності, вдихання токсичних речовин викликає запаморочення, блювоту, порушення серцевого ритму та судом. Так, у 2023 році після відтворення цього TikTok-тренду загинула 13-ти річна дівчина з Австралії, а у серпні та вересні 2024 року подібний випадок стався із підлітками з Великобританії. Під час ночівлі у друзів вони отруїлися токсичними хімічними речовинами у аерозолях [85]. Варто зазначити, що в Україні масового поширення «Хромінг» не набув, однак, з метою уникнення летальних випадків серед підліткової аудиторії, необхідно діяти «на випередження» та проводити профілактичні заходи.

Натомість челендж із виготовлення вибухівки набув значної популярності серед юних українців. За допомогою води, засобу для чищення труб та кульок із фольги підлітки майструють саморобні петарди, фільмують

моменти їх вибуху та викладають відео у TikTok. Під час дослідження на акаунті @pravlenti17 у соцмережі помічено матеріал з відтворенням цієї практики. Порівняно з іншими відео на сторінці підлітка, ролик з підриванням саморобної вибухівки набрав найбільшу кількість взаємодій: 25,6 тис. переглядів, 551 лайк та 98 поширень (див. Додаток А, рис. А.9). Ці показники свідчать про зацікавленість підписників даною темою та можливим бажанням повторити тренд. Однак, необережне поводження з петардами може призвести до глибоких хімічних опіків. Так, у січні 2025 року у Львівську дитячу лікарню потрапили троє хлопців 10-ти, 11-ти та 15-ти років, перед чийми обличчями здетонувала вибухівка, яку вони виготовили за відеоінструкцією з TikTok [30]. Окрім отримання самоушкоджень, повторюючи даний тренд, підлітки порушують громадський порядок. Зокрема, у січні 2025 року юні дніпрянки кинули саморобну петарду в мобільне укриття у центрі міста. Подібні вчинки помічено й у низці TikTok-відео закордонних користувачів. Так, на акаунті @dailyeditzz07 опубліковане відео, де хлопець кидає з балкону пляшку із речовиною для чищення труб, яка миттєво вибухає у житловому мікрорайоні (див. Додаток А, рис. А.11).

Слід зазначити, що відтворення небезпечних челенджів підлітковою аудиторією у TikTok можна пояснити за допомогою теорії соціального навчання А. Бандури. Спостерігаючи тривалий час за девіантною поведінкою у відеороликах, які рекомендують алгоритми соціальної мережі, особи засвоюють такі практики та намагаються самі повторити побачене. На жаль, ризиковані тренди часто призводять до трагічних наслідків.

3.2 Результати пілотажного соціологічного дослідження «Вплив соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків»

Для вивчення впливу TikTok на розвиток девіантної поведінки користувачів підліткового віку, проведено пілотажне соціологічне дослідження (онлайн-опитування) серед учнів трьох ліцеїв міста Охтирка,

Сумської області. На питання анкети, розробленої у форматі Google Forms (див. Додаток Б), дали відповідь 567 осіб 11-15 років, які користуються соціальною мережею TikTok, з них 306 — дівчат та 261 — хлопців.

У межах дослідження встановлено, що 216 підлітків (38,1%) «зіштовхувалися із труднощами у своєму житті». Так, 49 осіб (8,6%) «мають складні відносини з батьками», причому дівчата на 18,5% частіше стикаються з цим, ніж хлопці. «Мають складні відносини з однолітками» 47 учнів (8,3%). «Часто почуваються сумними або без настрою протягом тривалого часу» — 76 дівчат (42,0%) та 42 хлопці (44,7%). Слід зазначити, що підлітки чоловічої статі мають залежності на 40% більше, ніж підлітки жіночої статі. «Не стикались із проблемами» — 351 учень (61,9%), причому серед дівчат ця тенденція трохи вища за хлопців.

З'ясовано, що найбільша кількість підлітків користується соціальною мережею TikTok «щодня більше 2 годин» — 161 особа (28,4%). «Щодня 1–2 години» проводять на платформі 24,9% опитаних. Лише 6-7% учнів відвідують соціальну мережу «кілька разів на тиждень», «кілька разів на місяць» та «щодня менше 30 хвилин». Перебувають «постійно у мережі» — 10,8% опитаних. Порівняно з іншими респондентами, саме 15-річні підлітки частіше відмічали, що у TikTok перебувають щодня «постійно у мережі» або «більше 2 годин». Водночас «щодня 1–2 години» найбільше проводили 13-14-річні учні (27,2%), а «щодня 30 хвилин – 1 годину» — особи віком 11-12 років (19,3%) (див. Додаток В, рис. В.1).

Аналізуючи співвідношення осіб, що мають труднощі у своєму житті, з їх часом перебування у TikTok, встановлено наступне: із 216 підлітків (38,1%), які мають труднощі, 109 — часто перебувають у мережі (щодня постійно та більше 2-х годин), що становить 50,5%. Серед них дівчат більше, ніж хлопців. Відповідно до результатів дослідження, можемо припустити, що занурюючись у соціальну мережу на тривалий час, підлітки намагаються відсторонитися від реальності та посталих проблем.

Слід відмітити, 28,7% учнів помітили, що при тривалому перегляді відеоконтенту в TikTok їм стає складніше концентруватися на виконанні довготривалих завдань, водночас таких дівчат — 85 осіб (52,1%), хлопців — 78 осіб (48,9%). У свою чергу, не відчувають складності концентрації на довготривалих завданнях близько 55% опитаних.

Крім того, з'ясовано, що 78 (35,1%) із 222 підлітків, які щодня постійно чи більше 2-х годин перебувають у TikTok, визнали, що їм «складно концентруватися на виконанні довготривалих завдань». Дані результати підтвердили припущення стосовно того, що багаточасове використання соцмережі погіршує концентрацію уваги осіб підліткового віку.

Тематичним контентом, який найбільше приваблює підлітків у TikTok, є жарти, гумор, пародії, сценки, меми — 69,8%; домашні улюбленці, природа — 51,9%; лайфхаки — 45,3%, а також танці, руханки, співи, кавери, малювання — 36,7%. Цікаво, що жартівливим відеороликам найбільше віддають перевагу як дівчата, так і хлопці, а за віковою ознакою, такий контент частіше люблять переглядати учні 11-12 років — 181 особа (45,7%) (див. Додаток В, рис. В.2).

Однак, необхідно сфокусувати увагу на цікавість частини підлітків негативним контентом, а саме: 7,6% опитаних відмітили, що їх цікавлять «відео з нецензурною лексикою». Увагу дівчата і хлопців ця тема привертає в однаковій мірі, при чому 50% зацікавлених осіб складають 15-річні учні. Перегляду «роликів із екстремальними діями або трюками» віддають перевагу 19,4% респондентів, серед них хлопців у два рази більше за дівчат. ««Дорослим» контентом», у свою чергу, цікавляться 3,5% підлітків, за віковою ознакою переважають саме особи 15–ти років.

У позитивних TikTok-відео, на які натрапляли респонденти, найчастіше «висвітлювали допомогу іншим людям або тваринам» — 58,9%, «мотивували займатися спортом, здоровим способом життя» та «долучатися до допомоги військовим ЗСУ, волонтерам» — 57,5% та 51,7% відповідно, «популяризували

саморозвиток, навчання новому, корисному» — 35,4%, «спонукали займатися мистецтвом, наукою» — 38,1% (див. Додаток В, рис. В.3).

У негативних TikTok-матеріалах, на які натрапляли респонденти, найбільше підлітків бачили «відео, де виконували небезпечні для життя трюки або челенджі» (43,4%) та «ролики з нецензурною лексикою» (30,5%). Але найменше у відеоматеріалах в TikTok-рекомендаціях «пропагували вживання алкоголю, куріння або наркотиків» та «спонукали до протестів, порушення порядку, законів» — 6,2% та 5,3% відповідно.

У результаті дослідження встановлено, що підлітки 11-15 років у реальному житті часто повторюють практики, побачені у відео в TikTok. Так, переглянуті ролики майже стовідсотково спонукали учнів займатися саморозвитком, мистецтвом, наукою, спортом, вести здоровий спосіб життя, навчатися новому та корисному, а також «допомагати іншим людям або тваринам» — 98,2%, «долучатись до допомоги військовим ЗСУ, волонтерам» — 69,3%. У той же час, викликає занепокоєння, що після перегляду відповідних роликів: 70,3% підлітків «перебували у стані депресії, гнітючого психологічного стану»; 31,4% — «обговорювали «дорослі» теми»; 29,8% — «слідували нереалістичним стандартам краси»; 25,7% — «вживали алкоголь або наркотики, курили»; 23,3% — «долучались до протестів, порушення порядку, законів»; 19,1% — «використовували нецензурну лексику»; 14,3% — «ображали, принижували інших»; 8,5% — «здійснювали небезпечні для життя трюки або челенджі» та 1,5% — «знущалися з тварин» (див. Додаток В, табл. В.1).

Варто зазначити, що саме підлітки, які дивляться контент у TikTok переважно «російською мовою», частіше повторювали негативні практики девіантної поведінки, ніж їх однолітки, які переглядали ролики «українською» (див. Додаток В, рис. В.4).

Серед причин, які спонукають підлітків знімати провокативні та ризиковані відео, респонденти переважно обирали варіанти: «бажання бути в «тренді»» (74,6%), «жага отримати більше лайків і підписників» (65,1%),

«прагнення привернути увагу друзів» (37,7%), «Бажання наслідувати улюблених блогерів» (30,5%), «відсутність хобі та нульга» (27,9%), а також «бажання привернути увагу батьків» (16,8%) і «тиск друзів» (10,8%).

Важливим було питання щодо того, як підлітки зазвичай реагують на небезпечні або незвичні відео, які вони побачили в TikTok. Отримані результати дослідження показали, що такі ролики у мережі підлітки зазвичай «дивляться та забувають» (40,6% респондентів). «Скаржаться TikTok» та «блокують сторінки авторів відео» — 25,7% та 20,5% відповідно. Учнів, які «діляться та обговорюю з дорослими» такі відео на 8,3% менше, ніж тих, хто «обговорює їх з друзями». «Повторюють побачене у відеороликах або пробують щось подібне» — 1,5% (9 респондентів, з них 4 дівчини та 5 хлопців).

Аналізуючи відповіді на питання «Чи замислювались Ви, яку інформацію про Вас може збирати TikTok під час користування ним?», можемо зазначити наступне: лише 71 учень (12,5%) знає, що «соцмережа збирає особисті дані, може їх зберігати або передавати іншим компаніям». Тільки 22,4% респондентів розуміють, що «алгоритм TikTok підбирає контент, щоб викликати сильні емоції або впливати на думку, бажання, дії користувача» та 11,8% — знають, що «алгоритми платформи слідкують за діями осіб в інших застосунках». 285 опитаних (50,3%) вважають, що «TikTok знає, які відео вони дивиться та як з ними взаємодіють». Однак, більшість, 348 учнів (61,3%), не розуміє принцип дії алгоритмів соціальної мережі та не знайомі з її правилами, саме тому вони переконані, що «TikTok не збирає ніяких даних, адже це просто розважальна соцмережа» — 18,3% та «мало про це знають, навіть ніколи про це не замислюються» — 43,0%.

Отримані результати дослідження мають спонукати державну владу, громадськість, вчителів і батьків не просто звертати увагу на наявність цієї проблеми та думки учнів, підлітків, а діяти.

3.3 Концепція PR-заходу «TikTok — чи ОК?», спрямованого на зменшення негативного впливу соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків

Для мінімізації шкідливого впливу соціальної мережі TikTok на формування девіантної поведінки підлітків міста Охтирка, розробимо концепцію PR-заходу. Його головною ідеєю є перетворення негативних проявів девіантної поведінки, які виникають у юних охтирчан внаслідок тривалого перегляду відеороликів у соцмережі TikTok, на позитивні вияви девіації, зокрема у сфері мистецтва, науки, спорту та технологій, шляхом залучення їх до позашкільних гуртків у креативній формі.

Відповідно, цільовою аудиторією PR-заходу є підлітки 11-15 років, які проживають у місті Охтирка, та активно користуються соціальною мережею TikTok. Так, як результати пілотажного соціологічного дослідження показали, що значна частина охтирчан підліткового віку повторювала негативні практики девіантної поведінки або натрапляла на контент у соцмережі, який потенційно може спонукати відтворювати дії, що відхиляються від норми, ми обрали саме цю категорію містян задля профілактики негативного впливу TikTok.

Назва PR-заходу — «TikTok — чи ОК?». Зважаючи на те, що цільовою аудиторією івенту є підлітки, важливо донести особам ключове повідомлення про неоднозначний характер популярної соцмережі простою мовою з використанням трендового скорочення. Перша частина назви вказує на головну тему заходу, а друга — підкреслює суперечливий вплив платформи на користувачів. До того ж слово «ОК» навмисно виділене, оскільки апелює до основної ідеї заходу: перетворити наявні та потенційні негативні прояви поведінки, що відхиляються від норми (не ок), на позитивні, які винагороджуються в суспільстві (ок). Римована форма, у свою чергу, дозволить підліткам швидше запам'ятати назву події.

PR-захід буде проводитися у місті Охтирка, а саме в укритті ГО «Охтирський Молодіжний Центр» з дотриманням усіх безпекових норм. Світлий сучасних дизайн приміщень під землею створить позитивну атмосферу заходу, а просторі 4 кімнати дозволять усім присутнім зручно розміститися.

Захід складатиметься з двох частин: інформаційної та розважальної. Спочатку на сцену першої, найбільшої кімнати в укритті, вийде фахівець з медіаграмотності ГО «Охтирський Молодіжний Центр» Владислав Любарець. Взаємодіючи з аудиторією, він у легкій формі розповість про небезпеки, які приховує TikTok, зокрема про вплив алгоритмів соцмережі на формування залежності підлітків, просування наративів, вигідних певним колам осіб, збір особистих даних користувачів та можлива передача їх третім особам тощо, та лайфхаки з уникнення цих загроз. Так, просто під час заходу за інтерактивною інструкцією усі охочі зможуть налаштувати обмеження часу на платформі, безпечний режим та підключити стрічку STEM, де висвітлюються ролики з теми науки, технологій, інженерії і математики. Під час виступу спікера на великому екрані транслюватимуть мультимедійну презентацію, яка доповнить доповідь експерта та допоможе підліткам краще засвоїти інформацію.

Згодом до мікрофона запросять Артема Котенко, фіналіста «Дитячого Євробачення — 2024», який поділиться з однолітками власною історією успіху, наголосить на важливості розвитку улюбленої справи та застерезить від марнування часу на безцільне скролення TikTok. Усі присутні матимуть можливість задати підлітку питання та отримати на них чесні відповіді. Живе виконання пісні «Near Me Now» Артемом Котенко стане символічним завершенням інформаційної частини заходу.

Щоб відвідувачі перепочили та зарядилися енергією для наступної половини івенту, влаштуємо невелику перерву. Під час неї підлітки зможуть перекусити снеками від місцевих партнерів ПрАТ «Сад», ТДВ «Охтирський хлібокомбінат», ТОВ «Охтирський сиркомбінат» та ПрАТ «Охтирський

м'ясокомбінат», а також поспілкуватися з однолітками та завести нові знайомства.

Під час розважальної частини заходу учасники зможуть ознайомитися з роботою різноманітних позашкільних гуртків та взяти участь у майстер-класах. Активності здійснюватимуть у різних тематичних кімнатах укриття.

У першій локації, де попередньо проходила теоретична частина, буде відбуватися демонстрація досягнень позашкільних театральних, вокальних та танцювальних гуртків. Спочатку вихованці вокального гуртка «Крошки» заспівають трендову серед підліткової аудиторії пісню, яку невдовзі запропонують повторити всім охочим у форматі караоке. Згодом із коротким запальним танком виступлять члени ансамблю класичного танцю «Елегія» та запросять підлітків розучити неважкі рухи і відтворити їх разом із учасниками колективу. До того ж усі охочі зможуть зіграти сценку, яку попередньо презентують учні театального гуртка.

У другому приміщенні укриття координатори мистецьких гуртків будуть проводити майстер-класи із ліплення з глини, створення орігамі, малювання.

Третя кімната буде присвячена спортивним гурткам Охтирської дитячо-юнацької спортивної школи. Підлітки зможуть взяти участь у змаганнях з армреслінгу, настільного футболу та тенісу, а також навчитися прийомам самооборони.

Відвідавши четверту локацію, особи матимуть змогу приєднатися до активностей зі сфери технологій, зокрема створити невеликі об'ємні паперові фігурки у техніці papercraft та ознайомитися з діяльністю гуртків з робототехніки та 3D-моделювання.

Якщо підліток захопився певною діяльністю, він зможе відразу записатися до відповідного позашкільного гуртка. Крім того, за участь у майстер-класах особи отримуватимуть спеціальні монети «Тіккоіни», які у кінці заходу зможуть обміняти на цінні подарунки, присвячені кожній із тематичних локацій.

Для залучення підлітків на PR-захід використаємо популярні серед цільової аудиторії та її референтних груп канали комунікації. Зокрема, за два тижні до заходу на офіційних сторінках ГО «Охтирський Молодіжний Центр» у соціальних мережах TikTok, Instagram та відеохостингу YouTube опублікуємо промоційний ролик PR-заходу «TikTok — чи ОК?». До того ж у коротких відео на TikTok-сторінці та в Instagram Stories громадської організації поступово висвітлюватимемо «живий» контент з підготовки до цього заходу, який дозволить трішки поринути підлітковій аудиторії «за лаштунки» і тим самим «підігріє» їх цікавість до події. На сторінці ГО «Охтирський Молодіжний Центр» у Facebook також публікуватимемо промоційні дописи PR-заходу, але орієнтуватимемося вже на старшу аудиторію, зокрема, батьків та родичів підлітків, які потенційно зможуть сповістити останніх про можливість відвідати таку подію. Крім того, PR-захід «TikTok — чи ОК?» анонсують на своїх сторінках в Instagram та TikTok популярні серед підлітків блогери м. Охтирка. Варто зазначити, хоча інформація про проведення PR-заходу буде відома широкій аудиторії, дату і місце проведення дізнаються лише попередньо зареєстровані особи.

Запропонований PR-захід дасть змогу підліткам підвищити рівень медіаграмотності, здатність розпізнавати небезпеки у TikTok та вміти протистояти ним. Можливість взяти участь у майстер-класах допоможе учасникам власноруч віднайти заняття до душі, що, ймовірно, сприятиме активному проведенню дозвілля та, відповідно, зменшенню часу перебування у соціальній мережі TikTok.

Дану ідею PR-заходу потенційно зможуть використати фахівці ГО «Охтирський Молодіжний Центр», залучивши фінансування міжнародних партнерів.

Висновок до розділу 3

У даному розділі проведено аналіз кейсів відеоконтенту TikTok, що пропагують девіантну поведінку підлітків. У результаті контент-аналізу трендових роликів у соцмережі виявлено відео, у яких висвітлювали прояви позитивної девіації, а також низку практик негативної девіантної поведінки підлітків, які призводили до психологічних, фізичних та хімічних ушкоджень.

До того ж проведено пілотажне соціологічне дослідження «Вплив TikTok на розвиток девіантної поведінки підлітків», N = 567 (підлітки 11-15 років м. Охтирки), метод збору емпіричних даних — онлайн-опитування. Встановлено, TikTok через особливості свого контенту, алгоритми та налаштування дійсно має великий вплив на думки, емоції та дії підлітків 11-15 років. Виявлено, що від наявності складнощів у житті осіб підліткового віку залежить тривалість перебування їх у соціальній мережі. З'ясовано, що відеоролики, на які натрапляли підлітки у TikTok, спонукали останніх повторювати побачене у реальному житті. Також визначено, що більшість опитаних не розуміють принцип дії алгоритмів соціальної мережі та не знайомі з її правилами.

Запропоновано концепцію PR-заходу «TikTok — чи ОК?», яку потенційно можуть використати фахівці ГО «Охтирський Молодіжний Центр», задля перетворення негативних проявів девіантної поведінки, які виникають у юних охтирчан внаслідок тривалого перегляду відеороликів у TikTok, та інформування про загрози і безпечне поводження підлітків у соціальних мережах.

ВИСНОВКИ

За результатами виконання кваліфікаційної роботи досягнуто поставлену мету та виконано всі встановлені завдання.

У дипломній роботі досліджено, що девіантна поведінка являє собою діяльність особи, яка відхиляється від встановлених у суспільстві норм, стандартів поведінки та морально-культурних цінностей. Встановлено, що існує два типи девіацій (позитивна і негативна) та її види (деліквентна, психопатологічна й адиктивна). З'ясовано, що формування відхилень у поведінці людини досліджували прихильники біологічних, психологічних та соціологічних теорій, а також українські науковці.

Крім того, встановлено, що підлітковий вік — це період становлення особистості, для якого характерне поглиблення процесу самопізнання. Від успішності соціалізації залежить тип розвитку девіантної поведінки підлітків. На формування останньої впливає низка чинників: психологічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, економічні, цифрові.

З'ясовано, що зарубіжні та українські науковці робили різні акценти під час визначення поняття соціальних мереж. Виявлено позитивні аспекти використання підлітками соцмереж (можливість комунікувати, самовиражатися та саморозвиватися, задовольняти пізнавальну і розважальну потреби) та їх негативний вплив (розвиток депресії та вчинення самоушкоджень, страх живого спілкування, участь у групах смерті, когнітивне перевантаження, спотворене світобачення, втрата бажання саморозвитку, зниження самооцінки, слідування нереалістичним стандартам, кібербулінг, залежність від соцмереж).

До того ж встановлено, що TikTok — соціальна мережа для створення та обміну короткими відео, де користувачі можуть виражати творчість, застосовуючи різноманітні аудіоматеріали, фільтри та анімацію. З'ясували, що система рекомендацій на основі штучного інтелекту є однією з визначальних ознак успіху TikTok. Шляхом аналізу низки користувацьких параметрів вона

формує гіперперсоналізований контент, який як приносить користь аудиторії, так і може негативно впливати на неї.

Виявлено, що соціальна мережа TikTok суттєво відрізняється від інших платформ своєю простотою та безпосередністю контенту, що й робить його популярним серед підліткової аудиторії. Встановлено, що відео у соцмережі здійснюють позитивний вплив на девіантну поведінку підлітків, зокрема, зменшують емоційну напругу, формують почуття приналежності, спонукають творчо розвиватися, поглиблювати знання з низки сфер, удосконалювати фізичні здібності та долучатися до благодійної діяльності. Водночас деякі TikTok-ролики сприяють ушкодженню осіб підліткового віку, знижують самооцінку, погіршують концентрацію уваги, спотворюють моральні орієнтири та спонукають відтворенню адиктивних практик. Крім того, виявлено, що внаслідок низького рівня медіаграмотності підлітки можуть розкривати свої особисті дані. Також встановлено, що TikTok збирає значну кількість конфіденційної інформації про користувачів. Побоювання потрапляння даних до спецслужб Китаю та змога поширювати дезінформацію і пропаганду авторитарними режимами змусили низку країн у всьому світі здійснити санкції проти соцмережі. Задля зменшення шкідливого впливу контенту на підлітків, TikTok реалізував заходи безпеки, але ризик потрапляння у стрічку рекомендацій небезпечних відеороликів досі залишається. З'ясовано, що на міжнародному і державному рівнях прийнята низка нормативних актів для захисту прав підлітків у цифровому просторі.

Проаналізовано кейси відеоконтенту соціальної мережі TikTok, що пропагують девіантну поведінку підлітків, та виявлено трендові ролики, у яких висвітлювали прояви позитивної девіації осіб підліткового віку (акт героїзму, здійснення добродійної діяльності інноваційними методами), а також низку практик негативних відхилень від норми (тренд «Червоні двері, жовті двері», «Біжи або помри», «Хромінг», створення відеороликів на дахах товарних вагонів та електропоїздів, виготовлення саморобної вибухівки), що призводили до фізичних, психологічних і хімічних ушкоджень.

Проведено пілотажне соціологічне дослідження «Вплив соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків» серед підлітків 11-15 років м. Охтирка за допомогою методу онлайн-опитування, у результаті якого встановлено, що дія алгоритмів та особливості контенту TikTok створюють значний вплив на думки та уподобання підлітків. Визначено, що близько 40% респондентів щодня перебувають «постійно у мережі» чи «більше 2-х годин», водночас половина таких осіб «мають труднощі у своєму житті». Такій підлітковій аудиторії складно концентруватися на виконанні довготривалих завдань. Також з'ясовано, що TikTok-відео, на які натрапляли підлітки, впливали на дії, які повторювались ними у реальному житті. До того ж встановлено, що 61,3% опитаних не розуміють принцип дії алгоритмів соціальної мережі та не знайомі з її правилами.

Для мінімізації шкідливого впливу контенту соцмережі на підліткову аудиторію розроблено концепцію PR-заходу «TikTok — чи ОК?», яку потенційно можуть використати фахівці ГО «Охтирський Молодіжний Центр». Його теоретична частина допоможе підвищити рівень медіаграмотності підлітків, здатність розпізнавати небезпеки у TikTok та вміти протистояти ним, а можливість взяти участь у майстер-класах дасть змогу особам віднайти улюблену справу, що, ймовірно, сприятиме активному проведенню дозвілля та, відповідно, зменшенню часу перебування у соціальній мережі.

Тема впливу соціальних мереж, зокрема TikTok, на розвиток девіантної поведінки підлітків потребує подальшого вивчення. Необхідно провести всеукраїнське соціологічне дослідження впливу популярних серед підліткової аудиторії соцмереж, результати якого будуть покладені в основу створення та поглиблення існуючих національних стратегій, спрямованих на формування безпечного досвіду перебування підлітків у соціальних мережах, та розроблення програм заходів з підвищення рівня медіаграмотності осіб підліткового віку, їх батьків та вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакіров В. С., Куклін В. М. Інформаційне суспільство: соціоекономічні і соціокультурні аспекти : монографія / В. С. Бакіров, В. М. Куклін. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – 220 с.
2. Бакіров В. С. Сучасні комунікативні простори: спроба соціологічної концептуалізації : колективна монографія / за ред. В. С. Бакірова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. – 376 с.
3. Веред І. С., Кушнір Ю. В. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192с.
4. Гіденс Е. Соціологія. –К.- Основи., 1999. – 726 с.
5. Єнін М. Н., Северинчик О. П. Соціологія громадської думки та мас-медіа: Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни [Електронний ресурс] : навч. посіб. для бакалаврів за спеціальністю 054 «Соціологія» / КПП ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Єнін М. Н., Северинчик О. П. – Електронні текстові дані (). – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 81 с.
6. Жданова І. В. Проблема саморегуляції в контексті девіантної поведінки особистості: психологічні аспекти // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2012. – Вип. 43(2). – 101–106 с.
7. Іванова О. М., Петренко М. В. Девіантна поведінка та сімейне виховання / О. М. Іванова, М. В. Петренко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. - Харків: НТУ «ХП», 2010. - Вип. 25(29). - 211-218 с.
8. Киридон А. М. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Соціологічні науки»/ За заг. ред. д.і.н., проф. Киридон А. М. – К.: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2018. – 194 с.

9. Козубовський Р. В. Соціальні детермінанти девіантної поведінки неповнолітніх / Р. В. Козубовський // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. - 2016. - № 1. - 27-31 с.
10. Лобанова А. С. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти : підручник для студентів вищих навчальних закладів / А. С. Лобанова, Л. В. Калашнікова. - Київ : Вид-во «Каравела», 2017. – 470 с.
11. Мінц М. О. Соціологія девіантної поведінки: Навчальний посібник / За ред. М.О. Мінца. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 244 с.
12. Рожанська Н. В. Загальна соціологічна теорія : навч. посіб. / Н. В. Рожанська, О. М. Дрожанова, О. А. Онофрійчук за наук. ред. І. А. Мейжис, В. Л. Гавелі. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – 336 с.
13. Савельєва Н. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / Н. М. Савельєва – Полтава: ПНПУ, 2016 р. – 110 с.
14. Чайковська О. М. Складові системи чинників девіантної поведінки підлітків. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2015. Вип. 28. - 627–637 с.
15. Алдон М. Мережею шириться черговий небезпечний тренд серед закарпатських дітей TikTok URL: <https://podiji.ko.net.ua/?p=138506> (дата звернення: 14.05.2025).
16. Білецька Т. В., Купчишина В. Ч. Поширення девіації у підлітковому середовищі: шляхи профілактики URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/20-2020/14.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).
17. Бодненко Д. М., Ященко Д. О., Борщ Я. О. Використання соціальної мереж Facebook для навчання майбутніх журналістів URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1089/1/D_Bodnenko_Facebook.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

18. Варивода К. С. Позитивні й негативні аспекти взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/82b31aef-849d-469b-a5d1-ecf7f2de2967/content> (дата звернення: 06.02.2025).
19. Вольнова Л. М., Камінська А. О., Ляска О. П. Вплив соціальних мереж на психічне здоров'я сучасної молоді URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/6_2023/1.pdf (дата звернення: 18.02.2025).
20. Гребінь А. А. Соціальні мережі – сучасне середовище спілкування з користувачами URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/615> (дата звернення: 08.02.2025).
21. Даниленко Ю., Миронович В. Заборона TikTok: чи реально повністю забанити китайський застосунок і навіщо це робити URL: https://speka.media/zaborona-tiktok-ci-realno-povnistyu-zabaniti-kitaiskii-zastosunok-i-navishho-ce-robiti-vz0r7p?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=20972733776&gad_source=1 (дата звернення: 27.03.2025).
22. Єнін М. Н. Аномія URL: <https://vue.gov.ua/Аномія> (дата звернення: 19.12.2024).
23. Єсіна Н. О., Стрельнікова О. О. Підготовка майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/download/17302/15932> (дата звернення: 18.02.2025).
24. Жаровський Є. Китайський «троянський кінь»? Чи справді ТікТок небезпечний — аналіз BBC URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/chim-nebezpechniy-tiktok-50403168.html> (дата звернення: 27.03.2025).
25. Зобенько Н. Аналіз мотивів та механізмів формування девіантної, протиправної поведінки URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5821/1/%D0%90%D0%9D%D0>

%90%D0%9B%D0%86%D0%97%20%D0%9C%D0%9E%D0%A2%D0%98
 %D0%92%D0%86%D0%92%20%D0%A2%D0%90%20%D0%9C%D0%95%
 D0%A5%D0%90%D0%9D%D0%86%D0%97%D0%9C%D0%86%D0%92%
 20%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%
 9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%94%D0%95%D0%92%D0%86%D0%90%
 D0%9D%D0%A2%D0%9D%D0%9E%D0%87,%20%D0%9F%D0%A0%D0
 %9E%D0%A2%D0%98%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9D%D0
 %9E%D0%87%20%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%95%D0%94%D0%86%
 D0%9D%D0%9A%D0%98.pdf (дата звернення: 05.01.2025).

26. Кікалішвілі М. Соціологічні теорії девіантної поведінки (теорія культурного переносу Г. Тарда, теорія диференціальної асоціації Г. Сатерленда, теорія стигматизації, теорія конфлікту) URL: http://www.visnyk.law.knu.ua/images/articles/N_106_2018_Kikalishvili.pdf (дата звернення: 28.12.2024).
27. Корольчук М. TikTok, Likee, Kwai: секрети популярності та приховані небезпеки URL: <https://learning.ua/blog/202009/tiktok-likee-kwai-sekrety-populiarnosti-ta-prykhovani-nebezpeky/> (дата звернення: 15.03.2025).
28. Котубей-Геруцька О. "Росія та Китай системно інвестують у дестабілізацію демократичних суспільств": як працює пропаганда в TikTok URL: <https://suspilne.media/culture/934245-rosia-ta-kitaj-sistemno-investuut-u-destabilizaciu-demokraticnih-suspilstv-ak-pracue-propaganda-v-tiktok/> (дата звернення: 28.03.2025).
29. Кузнецова А. Як алгоритм TikTok читає ваші думки — фактори ранжування у популярній соціальній мережі URL: <https://web-promo.ua/ua/blog/yak-algoritmtiktok-chitaye-vashi-dumki-faktori-ranzhuvannya-u-populyarnij-socialnij-merezhi/> (дата звернення: 12.03.2025).
30. Лаб'як І. У Львові підлітки спробували зробити вибухівку за інструкцією з TikTok: чим це закінчилося URL: <https://lviv.tsn.ua/u-lvovi-pidlitki-sprobuvali-zrobiti-vibuhivku-za-instrukciyeyu-z-tiktok-chim-ce-zakinchilosya-2746347.html> (дата звернення: 15.05.2025).

31. Лазор К. П. Основні теоретичні підходи до розуміння причин девіантної поведінки підлітків URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/039f02e2-a500-4933-a666-09226fa1e512/content> (дата звернення: 23.01.2025).
32. Мірошнікова А. Небезпеки TikTok: що мають знати батьки про популярну мережу? URL: <https://osvitoria.media/opinions/yaki-mozhlyvosti-ta-nebezpeky-pryhovuye-tiktok-posibnyk-dlya-batkiv/> (дата звернення: 20.03.2025).
33. Мріємо та діємо. Національне опитування молоді. Хвиля 3 URL: https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/66b9a9c544a1db23e7468c3c/1723443655647/UNITY+Youth+Poll+2024_UKR.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
34. Мудра І. Тік Ток як перспективний канал популяризації ЗМІ URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/apr/27374/10.pdf> (дата звернення: 05.03.2025).
35. Національна соціальна сервісна служба України. Небезпечний тренд серед дітей: гра «Червоні двері, жовті двері» URL: <https://nssu.gov.ua/news/nebezpechnyi-trend-sered-ditei-hra-chervoni-dveri-zhovti-dveri> (дата звернення: 13.05.2025).
36. Національна стратегія з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative_document/2020/7/%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90_%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF_%D0%97_%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%A3_%D0%94%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%98%CC%86_%D0%92_%D0%A6%D0%98%D0%A4%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%9C%D0%A3_%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A9%D0%86_%D0%9D%D0%90.pdf (дата звернення: 16.05.2025).

37. Нехай Д. Чинники девіантної поведінки в підлітковому віці URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23846/1/Nekhai.pdf> (дата звернення: 05.05.2025).
38. Олександренко Ю. Як включити батьківський контроль у ТікТоку: проста інструкція URL: <https://main.politeka.net/uk/430502-kak-vklyuchit-roditelskiy-kontrol-v-tiktoke-prostaya-instrukciya> (дата звернення: 29.03.2025).
39. Островська-Бугайчук І. М. Причини формування девіантної поведінки підлітків URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17829/1/11.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).
40. Павлишин О., Баран І. Розмір має значення: як з'явилися короткі відео і чому від них важко відірватися URL: <https://kunsht.com.ua/articles/rozmir-maye-znachennya-yak-zyavilisya-kоротki-video-i-chomu-vid-nix-vazhko-vidirvatisya> (дата звернення: 27.02.2025).
41. Пиголенко І. В., Билименко Ю. В. Профілактика девіантної поведінки серед молоді як превентивна міра люмпенізації суспільства URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/19de417f-834e-47b6-8827-8e411ad7f033/content> (дата звернення: 08.01.2025).
42. Політунова О. Р., Лютий В. П. Індикатори ризику девіантної поведінки підлітків - учнів закладу загальної середньої освіти URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1657> (дата звернення: 02.02.2025).
43. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX // База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2849-20#Text> (дата звернення: 16.05.2025).
44. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // База даних «Законодавство України»/ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 16.05.2025).

45. Разно К. С., Тур О. М. Соціальні мережі в інтернет-просторі як сучасний соціокультурний феномен URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14588/14493> (дата звернення: 23.02.2025).
46. Роман Х. Історія 13-річного Олега з Ковеля, за життя якого борються у Львові після спроби повторити ТікТок-тренд URL: <https://kovel.media/istoriya-13-richnogo-olega-z-kovelya-za-zhyttya-yakogo-boryutsya-u-lvovi-pislya-sproby-povtoryty-tiktok-trend/> (дата звернення: 14.05.2025).
47. Семеняк А. Що таке ТікТок і як його просувати? URL: <https://lanet.click/tiktok/> (дата звернення: 12.03.2025).
48. Снопок О. Як тікток вирішує, що тобі дивитись? URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/yak-tiktok-virishuye-shho-tobi-divitis-25371 (дата звернення: 28.03.2025).
49. Спориш К. Що потрібно знати про ТікТок URL: <https://www.oschadbank.ua/blog/shcho-potribno-znaty-pro-tiktok> (дата звернення: 15.03.2025).
50. Спрінг М. Навіщо ТікТок та Instagram підкидають хлопцям контент із насильством URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c87ggq3zq7q7o> (дата звернення: 30.03.2025).
51. Столбов Д. Особливості інтернет-діяльності сучасного підлітка URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/74359> (дата звернення: 23.02.2025).
52. Тертична Ю. К., Любка М. М., Леонова С. В. Просування в ТІК ТОК: особливості та ефективне використання даного майданчика URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3297/3221> (дата звернення: 27.02.2025).
53. Шиліна А. Текст лекцій навчальної дисципліни «Психологія девіантних підлітків» вибіркового компонент освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти URL:

- <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fnm2.univd.edu.ua%2Fdownload%2F138841&psig=AOvVaw19iCLkMlkCa2rO71vzymg2&ust=1747665463809000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAcQr5oM ahcKEwjYleStn62NAxUAAAAAHQAAAAAQBA> (дата звернення: 28.12.2024).
54. Bandura A. Exercise of personal and collective efficacy in changing societies / Bandura A. // Self-efficacy in Changing Societies /Ed. by Albert Bandura. – Cambridge University Press, 2002, P.167.
55. Howard Saul Becker. Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance, New York: The Free Press, 1963. – P.163.
56. Sutherland E. H. Principles of Criminology / E. H. Sutherland, D. R. Cressey. – New York, 1966. – P. 169.
57. Abrams D. Sociological perspectives URL: <https://www.britannica.com/topic/deviance/Sociological-perspectives> (дата звернення: 19.12.2024).
58. A European strategy for a better internet for kids (BIK+) URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/strategy-better-internet-kids#:~:text=The%20new%20strategy%20for%20a,Strategy%20will%20soon%20be%20available> (дата звернення: 16.05.2025).
59. Ai Nhi P. Some theories on the process of forming the criminal's personality URL: <https://sciencescholar.us/journal/index.php/ijhs/article/view/6922/3195> (дата звернення: 24.12.2024).
60. Anastasov K. How Much Content Does TikTok Generate in Just One Day? A Cornell Study Breaks It Down URL: https://influencermarketinghub.com/how-much-content-does-tiktok-generate-in-just-one-day-study/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.05.2025).
61. Barnes J. A. Class and committees in a Norwegian island parish URL: <https://garfield.library.upenn.edu/classics1987/A1987H444400001.pdf> (дата звернення: 06.02.2025).

62. Clair M. Stigma URL:
https://scholar.harvard.edu/files/matthewclair/files/stigma_finaldraft.pdf (дата звернення: 28.12.2024).
63. Coleman Т. «TikTok brain» may be coming for your kid's attention span URL:
<https://theweek.com/health-and-wellness/1025836/tiktok-brain-and-attention-spans> (дата звернення: 25.03.2025).
64. dailyeditzz07. Homemade grenade URL:
<https://www.tiktok.com/@dailyeditzz07/video/7481493037168790814?q=hommade%20petard&t=1747986475561>(дата звернення: 15.05.2025).
65. dorechi.media «Без Кіріла ми б там згоріли». Як 13-річний хлопець рятував людей у Сумах URL:
<https://www.tiktok.com/@dorechi.media/video/7493582689455328567> (дата звернення: 07.05.2025).
66. Faverio M., Sidoti O. Teens, Social Media and Technology 2024 URL:
<https://www.pewresearch.org/internet/2024/12/12/teens-social-media-and-technology-2024/> (дата звернення: 01.03.2025).
67. Hedrih V. Adolescents who are ghosted online may face higher risks of self-harm URL: https://www.psypost.org/adolescents-who-are-ghosted-online-may-face-higher-risks-of-self-harm/?utm_source=chatgpt.com#google_vignette (дата звернення: 08.05.2025).
68. Kemp S. Digital 2024: Ukraine URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-ukraine> (дата звернення: 27.02.2025).
69. Kim R., Krishna K., Krishna S., Milanaik R. Chroming Crisis: An Analysis of Chroming Related Content on TikTok URL:
<https://aapexperience24.eventscribe.net/fsPopup.asp?PosterID=681378&mode=posterInfo> (дата звернення: 15.05.2025).
70. Lin X. Social Media Misinformation on Adolescents' Cognitive Perceptions and Belief Systems URL: <https://uploads.strikinglycdn.com/files/a6ff6412-11b4-474a-a93e-2c35248f2687/Xinqi%20Lin.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).

71. Maheshwari S., Holpuch A. Why TikTok Is Facing a U.S. Ban, and What Could Happen Next URL: <https://www.nytimes.com/article/tiktok-ban.html> (дата звернення: 27.03.2025).
72. Merton R. K. Social Theory and Social Structure URL: https://books.google.com.ua/books?id=dyqZOcux9o0C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=innovation&f=false (дата звернення: 19.12.2024).
73. neprudymalu. НЕ ГРАЙТЕ ЦЕ!!! URL: <https://www.tiktok.com/@neprudymalu/video/7487707240149830967> (дата звернення: 13.05.2025).
74. pavvlientiy17. Пітарди URL: <https://www.tiktok.com/@pavvlientiy17/video/7459117834858269957?q=%40pavvlientiy&t=1747985928792> (дата звернення: 15.05.2025).
75. Perkins T., Robinson D. TikTok Analysis URL: <https://internet2-0.com/content/files/2023/07/TikTok-Technical-Analysis--17-Jul-2022.-Media-Release.pdf> (дата звернення: 27.03.2025).
76. Presser A. New ways we're supporting parents and helping teens build balanced digital habits URL: <https://newsroom.tiktok.com/en-us/new-ways-we-are-supporting-parents-and-helping-teens-build-balanced-digital-habits> (дата звернення: 29.03.2025).
77. Radesky J., Weeks H.M., Schaller A., Robb M., Mann S., Lenhart A. Constant Companion: A Week in the Life of a Young Person's Smartphone Use URL: https://www.common sense media.org/sites/default/files/research/report/2023-cs-smartphone-research-report_final-for-web.pdf (дата звернення: 14.02.2025).
78. Robinson D. TikTok Scores 63.1 - Designed to Collect Data with highest Malcore score in Industry URL: <https://blog.malcore.io/p/tiktok-scores-631-designed-to-collect> (дата звернення: 27.03.2025).
79. Rosenbaum G. K., Aizenkot D. On- and Off-Line Bullying Victimization, Self-Esteem and Perceived Popularity as Predictors of Bullying Perpetration among

- Adolescents URL: <https://biomedres.us/fulltexts/BJSTR.MS.ID.006861.php> (дата звернення: 12.05.2025).
80. Savira R., Rifai M., Wahyunengsih W. Correlation between TikTok Use and Teenagers' Self Esteem URL: <https://dmi-journals.org/ijls/article/download/215/180> (дата звернення: 15.05.2025).
81. Schwartz Q. The History of TikTok and Where It's Going URL: <https://grin.co/blog/the-history-of-tiktok/> (дата звернення: 05.03.2025).
82. Sha P., Dong X. Research on Adolescents Regarding the Indirect Effect of Depression, Anxiety, and Stress between TikTok Use Disorder and Memory Loss URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/16/8820> (дата звернення: 25.03.2025).
83. Shahmiri S. TikTok Demographics 2025: Key Stats & Trends URL: https://marketinglad.io/tiktok-demographics/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.04.2025).
84. s.t.a.l.k.e.r.13.0.6. Електричка Київ URL: <https://www.tiktok.com/@s.t.a.l.k.e.r.13.0.6/video/7492419251836325175> (дата звернення: 14.05.2025).
85. Taylor A. Chroming, choking and skull-breaking – social media challenges can come with deadly consequences URL: <https://theconversation.com/chroming-choking-and-skull-breaking-social-media-challenges-can-come-with-deadly-consequences-236966> (дата звернення: 15.05.2025).
86. The Digital Services Act package URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package> (дата звернення: 16.05.2025).
87. TikTok. Безпека й добробут неповнолітніх URL: <https://www.tiktok.com/community-guidelines/uk/youth-safety> (дата звернення: 29.03.2025).
88. Tremolada M., Silingardi L., Taverna L. Social Networking in Adolescents: Time, Type and Motives of Using, Social Desirability, and Communication

Choices URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph19042418> (дата звернення: 22.04.2025).

89. ve.nika_. Містична гра ... URL: https://www.tiktok.com/@_ve.nika_/video/7488262565131226374 (дата звернення: 13.05.2025).

90. volynblog. Луцьк. Молодь збирає донати для ЗСУ грою на музичних інструментах! URL: <https://www.tiktok.com/@volynblog/video/7497306425765481733> (дата звернення: 07.05.2025).

91. West M., Rice S., Vella-Brodrick D. Adolescent social media use: cultivating and constraining competence URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/17482631.2023.2277623?needAccess=true> (дата звернення: 05.05.2025).

92. weukrainetv. Аліна та її двоє доньок вже передали на передову понад 300 «пташок»! URL: <https://www.tiktok.com/@weukrainetv/video/7440132304485322040> (дата звернення: 13.05.2025).

93. Zhou R. Understanding the Impact of TikTok's Recommendation Algorithm on User Engagement URL: <https://wepub.org/index.php/IJCSIT/article/view/2241/2458> (дата звернення: 13.03.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Кейси відеоконтенту TikTok, що демонструють девіантну поведінку підлітків

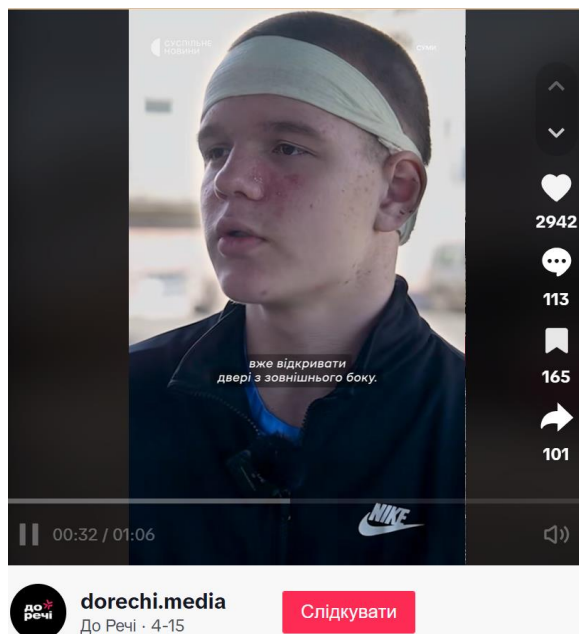

Рисунок А.1 – Приклад взаємодії користувачів TikTok на відео з героїчним вчинком сумчанина Кирила Ілляшенко [65]

Рисунок. А.2 – Приклад благодійної акції для допомоги військовим, проведеної підлітками з Луцька [90]

Рисунок А.3 – Приклад того, як підлітки складають FPV-дрони для військових просто у себе на кухні, пройшовши спеціальний курс [92]

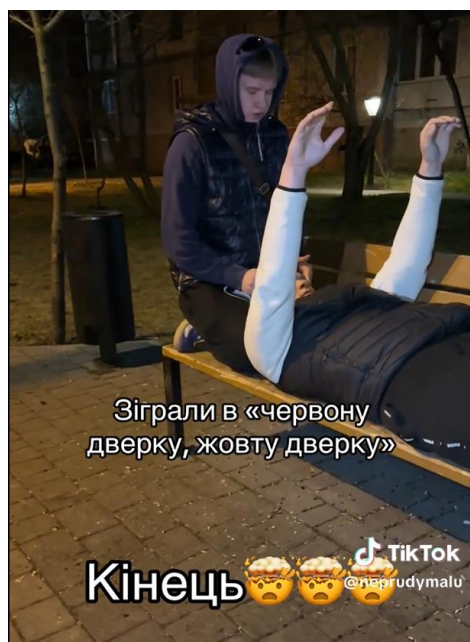

Рисунок А.4 – Приклад відтворення підлітками ТікТок-тренду «Червоні двері, жовті двері» [73]

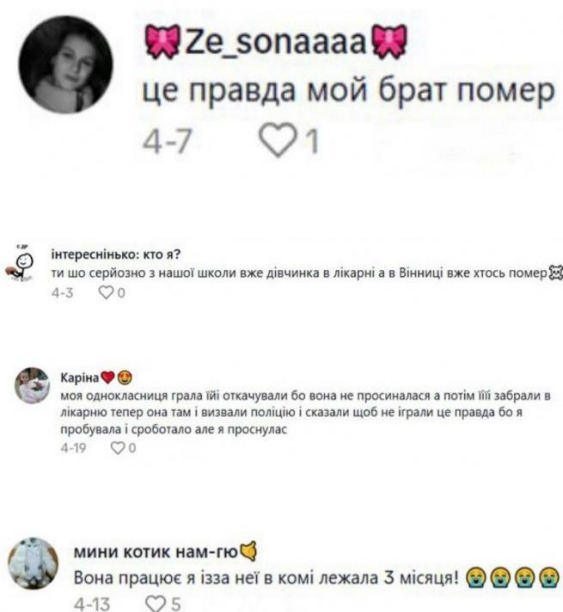

Рисунок А.5 – Приклад коментарів користувачів ТікТок підліткового віку під відео з трендом «Червоні двері, жовті двері» [89]

Рисунок А.6 – Приклад того, як підлітки знімають відео у TikTok на електропоїзді [84]

Рисунок А.7 – Приклад відтворення TikTok-челенджу «Біжи або помри» підлітком із Хуста [15]

Рисунок А.8 – Приклад летального випадку підлітків із Мукачева внаслідок ТікТок-челенджу «Біжи або помри» [15]

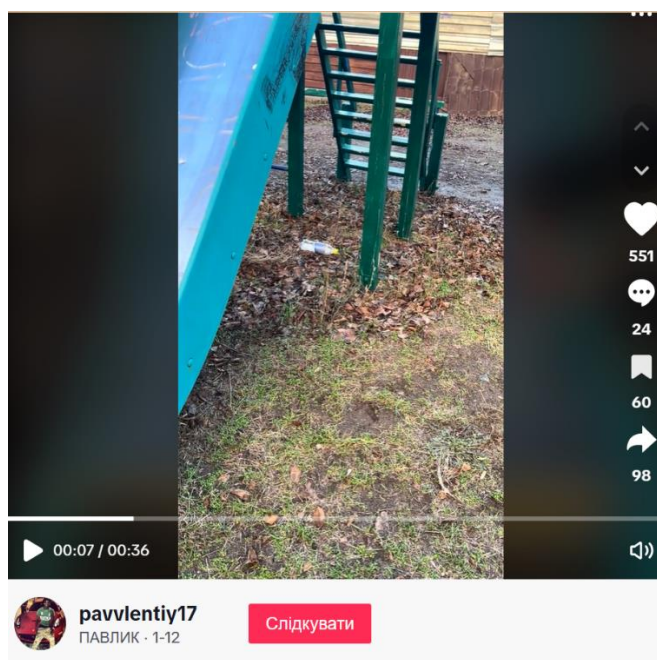

Рисунок А.9 – Приклад взаємодії користувачів ТікТок на відео підлітка з підривом саморобної петарди [74]

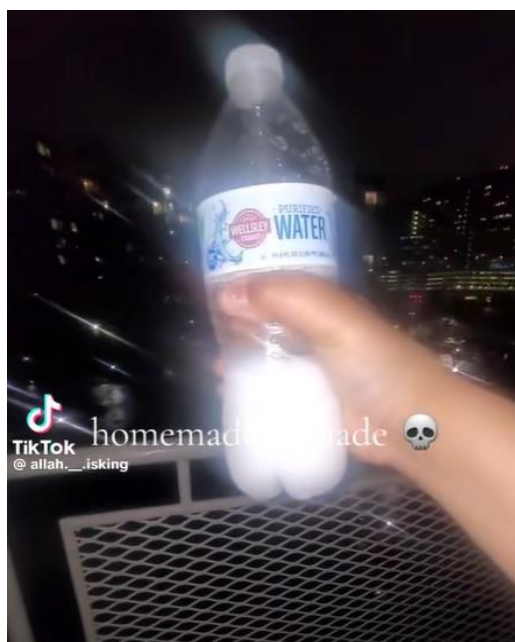

Рисунок А.10 – Приклад того, як підліток кидає саморобну вибухівку у житловому мікрорайоні [64]

Додаток Б

Анкета

пілотажного соціологічного дослідження

«Вплив соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків»

Усе більше підлітків віддають перевагу проведенню дозвілля онлайн, зокрема створенню та перегляду коротких відео у соцмережі TikTok. З метою визначення особливостей впливу контенту TikTok на підлітків, ми проводимо опитування серед користувачів даної соціальної мережі віком 11-15 років. Просимо взяти участь у дослідженні – Ваша думка важлива для нас!

Це опитування є анонімним, тому просимо надавати чесні відповіді. Результати цього дослідження будуть використані лише в узагальненому вигляді.

1. Ваша стать:
 - Жіноча
 - Чоловіча
2. Ваш вік (повних років):
 - 11-12
 - 13-14
 - 15
3. З якими з цих труднощів Ви зіштовхувалися у своєму житті найчастіше? (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
 - Маю складні відносини з батьками (часті сварки, нерозуміння, тиск)
 - Маю складні відносини з однолітками (конфлікти, булінг, відчуття самотності)
 - Часто почуваюся сумним/сумною або без настрою протягом довгого часу
 - Маю залежності (наприклад, від ігор, соцмереж, їжі, речовин тощо)
 - Маю травматичний досвід, який впливає на мою поведінку (втрати, насильство, переселення тощо)
 - Стикаюсь з матеріальними труднощами (не вистачає грошей на їжу, одяг та інше необхідне)
 - Не маю такого досвіду/не стикався(сь) з подібними ситуаціями
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
4. Як часто Ви користуєтеся TikTok?
 - Постійно перебуваю в мережі (24/7)
 - Щодня більше 2 годин
 - Щодня 1–2 години
 - Щодня 30 хвилин – 1 година
 - Щодня менше 30 хвилин
 - Кілька разів на тиждень
 - Кілька разів на місяць
5. Якою мовою переважно Ви дивитеся контент у TikTok?
 - Українською мовою

- Російською мовою
 - Англійською мовою
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
6. Який тематичний контент Вас цікавить у TikTok? (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
- Танці, руханки, співи, кавери, малювання
 - Жарти, гумор, пародії, сценки, меми
 - Освітній контент, міні-уроки (наприклад, про науку, історію, мову тощо)
 - Благодійні акції, добродійні справи
 - Лайфхаки на різні теми (наприклад, щодо догляду за собою, приготування їжі, корисні вебсайти тощо)
 - Трендові челенджі
 - Відео з нецензурною лексикою
 - Спорт і фітнес
 - Психологія та ментальне здоров'я
 - Контент, пов'язаний зі стандартами краси, схудненням, стилем життя
 - Екстремальні дії або трюки
 - «Дорослий» контент
 - Домашні улюбленці, природа
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
7. Чи натрапляли Ви у TikTok на відео, у яких: (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
- Виконували небезпечні для життя трюки або челенджі
 - Висвітлювали допомогу іншим людям або тваринам
 - Відео з нецензурною лексикою
 - Відео, які доводили до депресії, гнітючого психологічного стану
 - Демонстрували нереалістичні (завищені) стандарти краси
 - Знущалися з тварин
 - Мотивували долучитись до допомоги військовим ЗСУ, волонтерам
 - Мотивували займатися спортом, здоровим способом життя
 - Обговорювали «дорослі» теми
 - Ображали та принижували інших (булінг, хейт, глузування, вияв агресії)
 - Популяризували саморозвиток, навчання новому, корисному (наприклад, готувати, програмувати тощо)
 - Пропагували вживання алкоголю, куріння або наркотиків
 - Спонукали до протестів, порушення порядку, законів
 - Спонукали займатися мистецтвом, наукою
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
8. Чи доводилося Вам повторювати щось із побаченого у TikTok: (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
- Бути у стані депресії, гнітючого психологічного стану
 - Вживати алкоголь або наркотики, курити
 - Долучатись до протестів, порушення порядку, законів
 - Допомогати іншим людям або тваринам
 - Займатися саморозвитком, навчанням новому, корисному (наприклад, готувати, програмувати тощо)
 - Долучатись до допомоги військовим ЗСУ, волонтерам
 - Займатися спортом, здоровим способом життя
 - Використовувати нецензурну лексику

- Займатися мистецтвом, наукою
 - Знущатися з тварин
 - Небезпечні для життя трюки або челенджі
 - Обговорювати «дорослі» теми
 - Ображати, принижувати інших (булінг, глузування, вияв агресії)
 - Слідувати нереалістичним (завищеним) стандартам краси
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
9. У TikTok деякі підлітки знімають провокативний та ризикований контент. Що, на Вашу думку, спонукає їх створювати такі відео? (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
- Бажання привернути увагу батьків
 - Прагнення привернути увагу друзів
 - Бажання бути в «тренді»
 - Жага отримати більше лайків і підписників
 - Прагнення наслідувати улюблених блогерів
 - Тиск друзів
 - Нудьга
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
10. Чи помічали Ви, що при тривалому перегляді відеоконтенту в TikTok Вам стає складніше концентруватися на виконанні довготривалих завдань?
- Так, неодноразово
 - Так, інколи
 - Ні, не було такого
 - Важко сказати
11. Як Ви зазвичай реагуєте на небезпечні або незвичні відео в TikTok? (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
- Дивлюся такі відео та забуваю
 - Повторюю їх або пробую щось подібне
 - Ділюся та обговорюю з друзями
 - Ділюся та обговорюю з дорослими (батьки, вчителі)
 - Скаржуся TikTok на такі відео
 - Блокую сторінки авторів відео
 - Мені такі відео не трапляються
 - Інше (будь ласка, вкажіть): _____
12. Чи замислювались Ви, яку інформацію про Вас може збирати TikTok під час користування ним? (МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)
- TikTok знає, які відео я дивлюсь та як з ними взаємодію
 - TikTok може бачити, що я шукаю або роблю в інших застосунках
 - Алгоритм TikTok підбирає контент, щоб викликати сильні емоції або впливати на мою думку, бажання, дії
 - Мої особисті дані (наприклад, ім'я, вік, місцезнаходження) можуть зберігатися або передаватися іншим компаніям
 - TikTok не збирає ніяких даних - це просто розважальна соцмережа
 - Я мало про це знаю, ніколи про це не думав/не думала

Дякуємо Вам за участь у дослідженні!

Додаток В

Результати пілотажного соціологічного дослідження «Вплив соціальної мережі TikTok на девіантну поведінку підлітків»

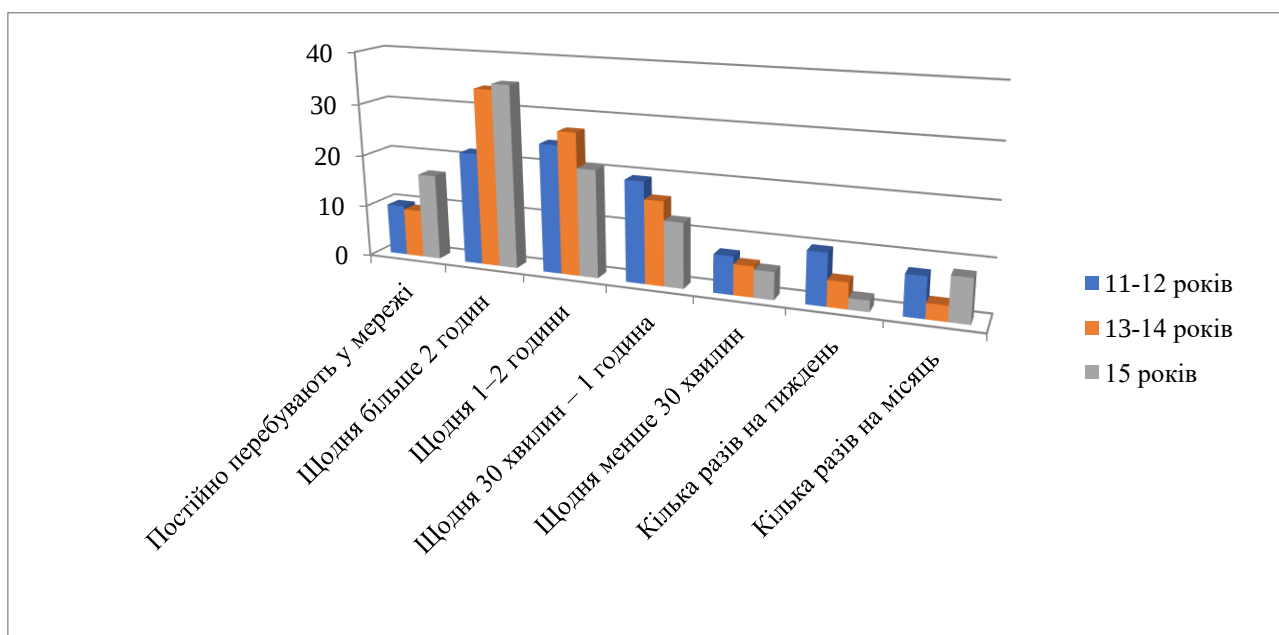

Рисунок В.1 - Питома вага користувачів TikTok за віком, %

Рисунок В.2 - Тематичний контент, що цікавить підлітків у TikTok, %

Рисунок В.3 - Питома вага за напрямками негативного контенту, на який натрапляли підлітки у TikTok, %

Таблиця В.1

Залежність дій, що повторювали підлітки у реальному житті, від
пропонованого відеоконтенту TikTok, %

Відео, яке пропонувалося підліткам у TikTok	Всього, осіб	%	Дії, що повторювали підлітки після побаченого у TikTok	Всього, осіб	%
Виконували небезпечні для життя трюки або челенджі	246	43,4	Небезпечні для життя трюки або челенджі	21	3,7
Відео з нецензурною лексикою	173	30,5	Використовувати нецензурну лексику	33	5,8
Відео, які доводили до депресії, гнітючого психологічного стану	37	6,5	Бути у стані депресії, гнітючого психологічного стану	26	4,6
Демонстрували нереалістичні (завищені) стандарти краси	84	14,8	Слідувати нереалістичним (завищеним) стандартам краси	25	4,4
Знущалися з тварин	66	11,6	Знущатися з тварин	1	0,2
Обговорювали «дорослі» теми	70	12,3	Обговорювати «дорослі» теми	22	3,9
Ображали та принижували інших (булінг, хейт, глузування, вияв агресії)	77	13,6	Ображати, принижувати інших (булінг, глузування, вияв агресії)	11	1,9
Пропагували вживання алкоголю, куріння або наркотиків	35	6,2	Вживати алкоголь або наркотики, курити	9	1,6
Спонукали до протестів, порушення порядку, законів	30	5,3	Долучатись до протестів, порушення порядку, законів	7	1,2
Висвітлювали допомогу іншим людям або тваринам	334	58,9	Допомагати іншим людям або тваринам	328	58
Мотивували долучитись до допомоги військовим ЗСУ, волонтерам	293	51,7	Долучатись до допомоги військовим ЗСУ, волонтерам	203	35,8
Мотивували займатися спортом, здоровим способом життя	326	57,5	Займатися спортом, здоровим способом життя	341	60,1
Популяризували саморозвиток, навчання новому, корисному	201	35,4	Займатися саморозвитком, навчанням новому, корисному	276	48,7
Спонукали займатися мистецтвом, наукою	216	38,1	Займатися мистецтвом, наукою	204	36

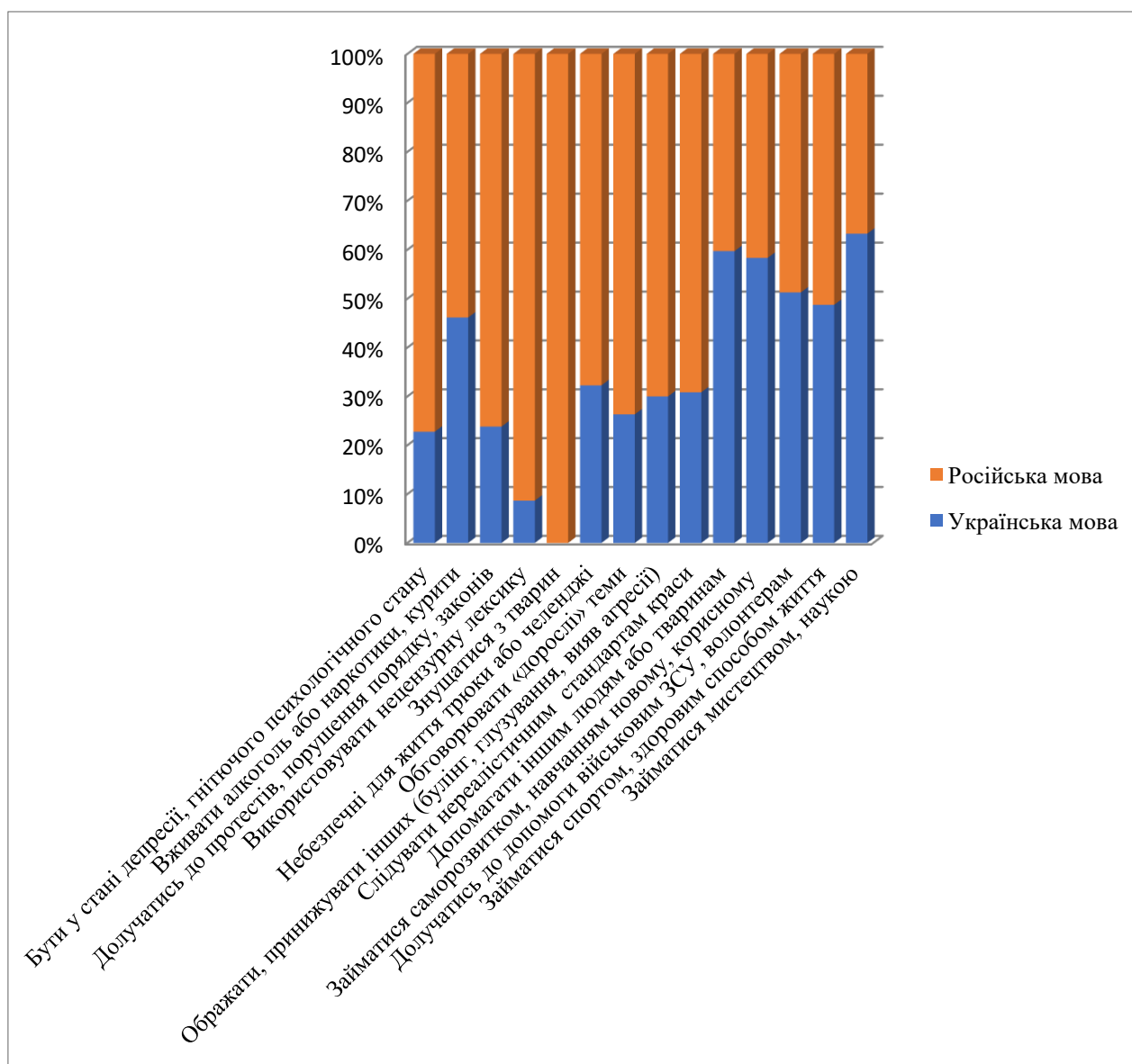

Рисунок В.4 - Залежність мови, якою особа дивиться контент на бажання повторювати щось із побаченого у TikTok, %